

Kazna u Krajini Prilog istraživanju povijesti političke moći i kažnjavanja na području Hrvatske 1991. – 1995.¹

KRISTINA GOLEK
Osijek, Hrvatska
krgolek@gmail.com

KREŠIMIR PETKOVIĆ
Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska
kpetkovic@fpzg.hr

Polazeći od politološke definicije kaznene politike kao upravljanja kažnjavanjem subjekata u vezi s političkom moći i organizacijom poretka, rad nastoji dati prilog rekonstrukciji organiziranoga nasilja i kažnjavanja u vezi s aparatom prinude i zločinima na području Republike Srpske Krajine, političkoga poretka koji su proglasili pobunjeni Srbi u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine. Rad ima dvije primarne funkcije, historio-grafsku i politološku. Uz utvrđivanje normativnih i institucionalnih okvira koji su trebali upravljati krajinskim kaznenim pravosuđem, na temelju objavljenih izvora empirijski se rekonstruira djelovanje formalnih i neformalnih institucija krajinske kaznene politike i "ritam zločina" na teritoriju poretka. Dobiveni se nalazi tumače u okvirima političke teorije da bi se dobila slika odnosa političkoga poretka i kažnjavanja u promatranom

---

¹ Rad je nastao temeljitom preradom diplomskoga rada obranjenog na Fakultetu političkih znanosti 19. rujna 2014. pod nešto deskriptivnijim naslovom: "Politička moć, kaznena politika i nasilje u Hrvatskoj i Republici Srpskoj Krajini 1990-1995". Podjela rada i eventualne odgovornosti za napisano koja iz nje proizlazi uglavnom se podrazumijeva: teorijska obrada, interpretacijski frazemi i aranžman teksta pripadaju starijem, drugopotpisanom autoru, koji je pripadnik akademske zajednice zaposlen na sveučilištu, docent na Fakultetu političkih znanosti, istraživač politike kažnjavanja, područja u kojem spaja interes za političku teoriju i javne politike. Marljiv istraživački rad i primarna obrada podataka pripadaju prvopotpisanoj diplomiranoj politologinji, koja je dala zeleno svjetlo da se rad doradi za objavu. Zahvaljujemo dvama anonimnim recenzentima i glavnoj urednici časopisa na korisnim sugestijama i što su svojom kritičnošću i pažljivim čitanjem pomogli poboljšanju rada, a odgovornost za njegove nedostatke i dalje snose isključivo autori.

prostoru i vremenu. Umjesto kontrole nasilja i racionalnoga kažnjavanja, poredak je svojom nestabilnošću i proizvodnjom političkoga nasilja dodatno potkopavao lojalnost subjekata koji su mu bili podređeni.

Ključne riječi: Republika Srpska Krajina; institucije; politička moć; nasilje; zločin; kaznena politika; legitimnost

Genealogija moći, nasilja i kažnjavanja: predmet, metoda, problem i teorijski okvir istraživanja

Republika Srpska Krajina (RSK) otpisuje se ne samo iz perspektive makiavelističkoga pragmatizma, koji valjanost svake politike mjeri njezinim povijesnim uspjehom, nego i iz perspektive državnoga i međunarodnoga prava, među ostalim normativnim aršinima koje mjere legitimnost i legalnost neke političke formacije. Posrijedi je razmjerno kratkotrajna i neuspješna pobunjenička tvorevina koja nije naišla na međunarodno razumijevanje i prateću legalističku sankciju koja bi potvrdila poredak u globalnom sustavu država.² Umjesto toga, pometena je dvjema vojno-redarstvenim akcijama i prestala postojati kao politička činjenica nakon manje od pet godina. Zašto ju uopće istraživati? Vjerujemo da jedna ilustrativna anegdota može opravdati predmet istraživanja i uvesti nas u problem.

Iskaz jednoga od čelnika RSK-a, dan uoči sumraka toga poretka koji se protezao na nešto manje od 20 000 kilometara teritorija Republike Hrvatske, može se činiti grotesknim iz perspektive naknadnoga znanja o povijesnom udesu koji je ubrzo uslijedio, ali, upućujući na uvodno naznačenu političku činjenicu, ima izvjesnu politološku težinu. Milan Martić, milicijski komandant, jedan od vođa pobunjenih hrvatskih Srba i posljednji predsjednik RSK-a, vjerojatno je najpoznatiji po bombardiranju Zagreba i drugih hrvatskih gradova koje je diskurzivno uokvirio kao odmazdu za napad hrvatskih snaga,³ dakle primordijalni oblik kazne, no iskazi dani u sklopu njegovih protokolarnih dužnosti predsjednika tadašnjega poretka zanimljiviji su u uvodnoj legitimaciji politički osjetljive teme. Prilikom govora na Vidovdanskoj smotri u Slunju 1995. Martić je RSK usporedio s “kućom na vjetrometini suprotstavljenih interesa svjetskih sila”, naglašavajući njegove “legalno izabrane organe vlasti, vojsku i miliciju” te “koliko-toliko normalan život stanovništva”.⁴ Nešto prije, u svibnju 1994., na smotri izviđačko-diverzantskoga odreda, uz tautološki uvod koji je izražavao državotvornu ambiciju krajinskih Srba (“Naš cilj kao drža-

² Usp. Miljenko Brekalo, “Povijesni prikaz i pravni karakter normativnih akata Republike Srpske Krajine”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33 (2012), br. 2: 551-572.

³ “Zapadna Slavonija – Milan Martić”, YouTube, objavio korisnik: “Misija Antifašizam”, 4. 8. 2016., pristup ostvaren 27. 12. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=R3vzVpIQa50>.

⁴ “Vidovdanska smotra 1995. – Slunj Republika Srpska Krajina”, YouTube, objavio korisnik: delija, 9. 11. 2012., pristup ostvaren 27. 12. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=fMsHr5jIFsQ>.

ve da imamo svoju državu.”) i iskazanu želju za međunarodnim priznanjem (“Dobit ćemo i međunarodno priznanje. Al’ se za to međunarodno priznanje mi moramo izboriti.”) – svjedočeći, ako nam se dopusti nešto ironičnoga sklasticiziranja, o svojem poznavanju elementarnih pojmova klasičnoga nauka o državi – Martić je konstatirao sljedeće: “Mi danas imamo faktično stanje da imamo teritorij, imamo vlast, imamo naš narod.”⁵

Uza svu realnopolitičku skepsu koju politolozi mogu imati prema praktičnom funkcioniranju međunarodnoga kao i drugih grana prava, licitirana legalnost poretka može se opisati, a mimo rudimentarne legitimnosti etničke demokracije ovaj se tekst može shvatiti i kao propitivanje sintagme o koliko-toliko normalnom životu u njegovu specifičnom aspektu pravednosti i sigurnosti koji, ako je vjerovati klasicima, također razlikuju državu od puke razbojničke bande. Jednako tako, nije nam psihologijski ulaziti u to koliko su sam politički govornik i njegovi postrojani slušatelji iz 21. kordunskog korpusa Srpske vojske Krajine uime kojih je raportirao izvjesni kapetan Torbica vjerovali u to što govori. Nije sporno ni to da je Martićev iskaz postao kontrafaktičan kroz nekoliko mjeseci; u danom trenutku on je bio činjenično točan. Naime, kao *de facto* poredak moći na određenom teritoriju – vojna, politička, socijalna i ekonomska činjenica, a u našoj perspektivi niz procesa koji uključuju odnose moći i kažnjavanja, s određenim normativnim i legitimacijskim okvirima u vrijeme svojega postojanja – RSK je legitimna tema znanstvenoga istraživanja. Štoviše, nastojat ćemo pokazati da je, unatoč morbidnoj tematici poput nasilja, kaznene politike i kaznenih djela, riječ o zanimljivom, politički poučnom, a povremeno i na mračan način zabavnom predmetu istraživanja koji, vjerujemo, više od dva desetljeća nakon njegova poraza ne treba stavljati u strašće navodnike.⁶

Naš je interes, u koji se tematiziranje RSK-a uklapa, specifičan: moderna povijest kažnjavanja na teritoriju Republike Hrvatske. Nastavno na istraživanja utjecaja političke moći u Republici Hrvatskoj na formalne i neformalne aspekte politike kažnjavanja u ratu, poraću i procesu pristupanja Europskoj

⁵ “Intelektualci republike srpske krajine – Mile Martić sa 21. korpusom srao krajine”, YouTube, objavio korisnik: idiocracy forever, 20. 1. 2016., pristup ostvaren 27. 12. 2016., <https://www.youtube.com/watch?v=OJryRMUXPlw>.

⁶ Naš je postupak sličan onom američkih analitičara iz različitih “trustova mozgova” (engl. *think-tank*) i akademskih instituta kada pišu o Islamskoj Državi imitirajući “samorazumijevanje grupe” mimo bilo kakve dogmatike: primarna nam je namjera rekonstruirati povijesni diskurs i činjenično stanje, a ne davati normativnu ocjenu, iako se ona može iščitati iz uvodnih paragrafa, zaključka, ali i vrijednosno obojenih formulacija u cijelom tekstu, koje je u obradi ovakve tematike teško izbjeći. No sud o legitimnosti, i onaj specifično sociološki, veberijanski, s obzirom na populaciju, i širi normativni, čitatelj može donijeti za sebe na osnovi arhivske dimenzije teksta. Usp. Cole Bunzel, “From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State”, *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper*, br. 19 (ožujak 2015.), Washington, DC: Brookings Center for Middle East Policy, str. 3, pristup ostvaren 3. 1. 2017., <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/The-ideology-of-the-Islamic-State.pdf>. O kontroverzama koje može izazvati pristup RSK-u “bez navodnika” vidi u: Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005), 12-15.

uniji,⁷ učinilo nam se potrebnim da se okupirani dio teritorija rasvijetli iz istoga teorijskog rakursa. Pojmovno i predmetno, ako je kazna u najširem smislu primjena nekog zla na nekoga, u odnosu vlasti ili s pretenzijom na uspostavu takva odnosa, kaznena politika podrazumijeva niz aktera, institucija i diskursa koji sudjeluju u formuliranju, implementaciji i legitimaciji kazne. Iz toga su gledišta kazna jednako probacijski tretman i smrtna kazna, ali i izvanpravna egzekucija s političkom legitimacijom, politički autorizirano prebijanje, ilegalni zatvor ili logor kao kazneni aranžmani koji se pojavljuju u odnosima moći, o kojima se odlučuje, koji se primjenjuju i, na nekoj razini i unutar nekog diskursa, opravdavaju. Što se tiče predmetnoga sužavanja cijeloga niza ponašanja koja se pojmovno i stvarno proizvode, proskribiraju i kažnjavaju, zanimaju nas ponajviše djela s obilježjem fizičkoga nasilja, koje pravo naziva kaznenim djelima protiv života i tijela, ali ćemo se uz sigurnost i nesigurnost života i tijela – *life and limb* u američkom političkom diskursu – u naraciji ponekad osvrnuti i na druge inkriminacije.⁸

Kako nastoji sugerirati naslov, ne bez određenih stilističkih pretenzija, u tim nas pojmovnim i predmetnim okvirima zanima RSK odnosno Krajina. O Krajini ne nedostaje izvora: kako svjedoči uvodna anegdota, o nekim aspektima njezine povijesti govori obilje filmova, ne nedostaje arhivske građe i različitih svjedočanstava. Domaća je akribična historiografija proizvela temeljitu monografiju o predmetu,⁹ a malo zatim osvanula je još opsežnija sociološka studija koja je operirala s nešto sofisticiranijim epistemološkim aparatom prikazujući razvoj događaja kroz prizmu društvene konstrukcije, tipologija konflikta i teorije biopolitike.¹⁰ Nećemo opterećivati rad elementarnim kontekstom raspada Jugoslavije, opće statistike, političke ili vojne povijesti poretka¹¹ koji su, dakle, historiografski i sociološki obrađeni. Usmjerit ćemo se na politologijsku analizu unutarnjega poretka moći, nasilja i kazne za koje postoji interes javnosti, a do sada, prema našim saznanjima, nisu bili znanstveno tretirani na način na koji to čini ovaj tekst.

Vijesti o krajinskoj kaznenoj politici pokatkad osvanu u hrvatskom tisku i na mrežnim portalima, bilo da je riječ o pitoresknim pojavama koje se povezuju uz pravomoćne presude za teške zločine,¹² o zatvorima kao mučilištima i

⁷ Usp. Krešimir Petković, *Država i zločin. Politika i nasilje u Hrvatskoj 1990. – 2012.* (Zagreb: Disput, 2013).

⁸ Posrijedi je širi pojam stvaranja kaznene politike koji se nekad u anglosaskoj literaturi i podučavanju obuhvaća sintagmom *criminal justice policy making*. Ako se k tome proširi na neformalne prakse kažnjavanja, opravdava uključivanje ne samo institucija poput predsjednika, parlamenta ili policije u istraživanje, nego različitih neformalnih autorizacija i aktera nasilja.

⁹ Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*.

¹⁰ Ozren Žunec, *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj* (Zagreb: Demetra, 2007).

¹¹ O genezi vojnoga aspekta vidi: Davor Marijan, *Slom Titove armije. JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008).

¹² Vidi intervju s Dragicom Vidnjević: "DRAGA PILIČARKA 'Djeci govore da sam pištolj nosila u grudnjaku i ubijala, a ja bila mrtva pijana'", *Jutarnji list* (Zagreb), *on-line* izdanje, 26. 10. 2014., pristup ostvaren 29. 12. 2016., <http://www.jutarnji.hr/-u-karlovcu-plase-djecu-pricama->

mjestima egzekucija¹³ ili čak o radijski proklamiranoj smrtnoj kazni.¹⁴ Čini se da je tematika i dalje zanimljiva hrvatskoj javnosti. Može se spekulirati o razlozima zbog kojih nasilje i kažnjavanje u Krajini nije obrađeno kao središnja tema nekog znanstvenog rada ili monografije. Jedan od njih vjerojatno je normativna orijentacija kaznenopravne znanosti, čija povijesna iskapanja u pravilu zaobilaze empirijske varijacije kaznene politike unutar države, a kamoli ne poretke koji su činjenično postojeći, ali otpisani kao puka pobuna i nasilje. Oni za pravo ne postoje. Povijest je za teme kaznene politike veoma zainteresirana, primjerice kada je riječ o pojedinim gradovima, njihovim statutima i arhivima kaznenoga pravosuđa, bilo da je riječ o Dubrovačkoj Republici, Osijeku ili Splitu, no kaznena politika Krajine za sada je ponajviše ostala u sjeni rata.¹⁵

Političkoteorijski problem koji je motiv za istraživanje, povrh popunjavanja naznačenih nedostataka u akademskoj produkciji, proizlazi iz naznačene ambicije da se nastavi jedan istraživački program koji materiji kojom se inače (ne) bave kazneni pravници, kriminolozi i povjesničari pristupa iz specifične teorijske perspektive. Ako se u Hrvatskoj devedesetih godina XX. stoljeća, uza sve kontekstualističke ograde, može govoriti o obnovi povijesne suverene moći kao poretka koji u području kaznene politike i regulacije nasilja djeluje eksce-

---

o-meni--govore-da-sam-u-grudnjaku-nosila-pistolj-i-ubijala--to-je-laz--bila-sam-mrtva-pijana--a-evicu-i-josipa-ubio-je-moj-muz-/1230880.

¹³ D. M., "40 Srba optuženo za mučenja i ubojstva u kninskom zatvoru", Index.hr, 12. 5. 2016., pristup ostvaren 29. 12. 2016., <http://www.index.hr/vijesti/clanak/40-srba-optuzeno-za-mucenja-i-ubojstva-u-kninskom-zatvoru/892932.aspx>.

¹⁴ Usp. dva preklapajuća intervjua s glumcem iz Drniša Milivojem Beaderom: "Dok očevi piju, majke su tužne i usamljene", *Novosti, on-line* izdanje, br. 659, 4. 8. 2012., <http://arhiva.portalnovosti.com/2012/08/dok-ocevi-piju-majke-su-tuzne-i-usamljene>; "U Kninu su mojeg oca osudili na doživotni zatvor zbog veleizdaje, a mene na smrt vješanjem", *Jutarnji list, on-line* izdanje, 8. 5. 2016., <http://www.jutarnji.hr/kultura/u-kninu-su-mojeg-oca-osudili-na-do-zivotni-zatvor-zbog-veleizdaje-a-mene-na-smrt-vjesanjem/3729907/> (pristup obama tekstovima ostvaren 29. 12. 2016.).

¹⁵ Iako bi vjerojatno bilo pretjerano reći da smo patuljica i patuljak koji stoje na ramenima divova, u ovom radu nastavljamo se na vrijedne radove hrvatskih povjesničara i sociologa koji su zahvatili dio predmeta kojim se bavimo. O disfunkcionalnim policijskim, pravosudnim i kaznenim institucijama na dijelu okupiranoga teritorija vidi: Janja Sekula, "Ustroj i djelovanje Sekretarijata unutarnjih poslova Okučani" te posebno Mladen Barać, "Ustroj i djelovanje pravosuđa Republike Srpske Krajine na području zapadne Slavonije 1992. – 1995.," u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995. Nositelji, institucije, posljedice*, ur. Ivica Miškulin i Mladen Barać (Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata), 135-161 i 183-215. Za predmet istraživanja u cjelini najrelevantnije je u pogledu činjeničnoga stanja i primarnih ocjena poglavlje "Stanje javne sigurnosti u RSK" u Barićevoj studiji (Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 329-398; o problematici izvora kojima se autor služio vidi str. 15-22). U njihovu proširenju i teorijskoj interpretaciji mjerodavni su dijelovi iz V. glave Žunecove studije *Goli život* (koja se afirmativno referira na Barićeva istraživanja, vidi str. 12 i 80 o odnosima dviju studija): "Operacionalizacija i realizacija konstrukcije", napose str. 472-518, te u zaključnim ocjenama dijelovi VIII. glave "Okolnosti sloma i pobune", koji opisanu anomiju metaforički povezuju s "abulijom" kao patologijom gubitka volje za djelovanje (*Isto*, 810-813). Na posebna mjesta iz tih nezaobilaznih djela pozivamo se dalje u analizi.

sivnom milošću,¹⁶ destruiru pravosuđe politiziranom kadrovskom politikom i pritiscima,¹⁷ proizvodi i tolerira političko nasilje, čak i mučenje na marginama izvanrednoga stanja i ratnih zbivanja,¹⁸ pa i mimo uredbi koje suspendiraju uobičajene pravne procedure,¹⁹ da bi pristupanje europskim integracijama pomoglo rekonstituiranju formalnih aparata kaznene politike i ipak donekle približilo poredak idealnom tipu nadziranog društva i drukčije strukturiranog nasilja, tipičnog za kapitalističku modernu, može li se o sličnim obrascima govoriti u Krajini? Razradi negativnoga odgovora na ovo pitanje vratit ćemo se u zaključku.

Što se metode tiče, ovakvo preliminarno istraživanje olakšava činjenica da je politička formacija zbrisana bez destrukcije i paljenja arhiva u stilu zadnjih dana Hitlerova poretka prikazanog u filmu *Der Untergang*. Arhivska građa ostala je svjedočiti jednom neuspješnom i kaotičnom političkom eksperimentu. Naracija u bilješkama kombinira tadašnje medijske iskaze s arhivom poretka. Nudimo niz prethodno prikupljenih i publiciranih arhivskih pabiraka, anegdota, malih i pristranih perspektiva, koje međutim daju razmjerno zaokruženu sliku, premda ne pretendiramo na kvantifikaciju ili formalizaciju uzorka. U naraciji također ne naglašavamo posebno politički metajezik koji je bio sastavni dio toga razdoblja (primjerice, Hrvate se nerijetko naziva ustašama, što je dio širega političkog diskursa uvodnih anegdota, kojega smo bili slobodni poštediti čitatelje, čemu je pandan pitoreskni rječnik u hrvatskim medijima za tadašnje ratne neprijatelje poput srbočetnici i sl.). Napomena je da jedan arhiv nije povijesna istina, posebno kada je riječ o konfliktnoj i bogatoj materiji “neurednoga” poretka o kojoj još uvijek postoje živa sjećanja, a kamoli jedna selektivna naracija koju bi svakako trebalo dopuniti usmenim povijestima etnografskoga tipa i drugim izvorima. Nudimo eliptičnu skicu koja predstavlja početak dijaloga o materiji koja je dio širega važnog problema: kako i zašto određeni politički poreci, na stranu njihov moralni i međunarodnopravni status, kažnjavaju subjekte? Kako distribuiraju nasilje? Kazna sadržana u definiranom pojmu kaznene politike, kako smo napomenuli, podjela je nekog zla ili pak neželjene procedure subjektu s pretenzijom na položaj autoriteta i legitimaciju poretka koji se brani, pri čemu se javljaju različiti akteri i različiti diskursi koji pretendiraju na isto.

Dakle, temeljna pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti su koji su se zločini činili, nad kime i kako te zašto se i koga kažnjavalo u RSK-u? Izlaganje se zasniva na materijalima koje je objavio Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i na istraživanju suautorice u Hrvatskom državnom

¹⁶ Usp. Anita Kurtović, “Pomilovanje u kaznenom pravosuđu (u povodu novoga Zakona o pomilovanju)”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 10 (2003), br. 2: 479-511.

¹⁷ Usp. Alan Uzelac, “Hrvatsko pravosuđe u devedesetima: od državne nezavisnosti do institucionalne krize”, *Politička misao* 38 (2001), br. 2: 3-41.

¹⁸ Usp. Petković, *Država i zločin*, 97-126.

¹⁹ Usp. Ivan Kosnica, “Uredbe iz nužde predsjednika Republike Hrvatske iz 1991-1992.”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 61 (2011), br. 1: 149-179.

arhivu 2014. godine. Dokumenti o RSK-u i njegovim institucijama objedinjeni su u četrnaest knjiga u izdanju Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata. U bilješkama koje pobliže potkrepljuju tvrdnje u glavnom tekstu i u kojima se pozivamo na te dokumente navodimo brojeve knjiga (knj.) i u njima sadržanih dokumenata (dok.). Što se novinskih članaka tiče, poslužili smo se Vjesnikovom novinskom dokumentacijom 1945. – 2012. dostupnom u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (HR-HDA-2031), a oznaku (primjerice UP = unutarinja politika) i broj registra navodimo uz pojedinačne citate u bilješkama.

Rad ima sljedeću strukturu. Objasnit ćemo u najkraćim crtama pojmovni okvir iz kojega pišemo naraciju. Nakon toga se prikazuju proklamirane normativne i institucionalne strukture RSK-a, s tim da će naracija u tim segmentima zahvatiti isječke političkoga diskursa i iskaze o činjeničnom stanju, u nekoj vrsti predvidljive politički strukturirane fuge nasilja koja će pratiti čitatelja do kraja teksta. Zatim se usmjeravamo na trasiranje nefunkcioniranja političkih institucija i njihovo generiranje nasilja da bismo prije zaključka upozorili na zatvore i kriminal kao kapilarna mjesta krajinske kaznene politike. U zaključku poentiramo o naravi poretka kojem je politička nestabilnost u ratu, povezana s političkom ekonomijom, oduzela logiku upravljanja nasiljem koja bi se bitno izdignula iznad prirodnoga stanja u kojem su pojedinci plijen paravojnih feudalaca i gospodara rata. Na kraju uvodnoga dijela ostaje nam još ukratko objasniti teorijske okvire i pojmovno polje u koje uklapamo našu empirijsku analizu te u vezi s njima opći metodologijski obrazac unutar kojeg pišemo.

Politička formacija unutar koje nastaje kaznena politika kako smo je definirali splet je diskursa, moći, interesa i političkih položaja. Kaznena politika u toj perspektivi nije normativna reakcija društva na zločin, nego zavisna varijabla koja se može pripisivati različitim faktorima: ekonomiji kao u marksističkoj povijesti kažnjavanja, civilizaciji afekata kao kod Norberta Eliasa ili, na tragu Émilea Durkheima, političkoj organizaciji kao jednom od faktora “zakona kaznene evolucije” što ga je na svoj način razradio Michel Foucault, povezujući svoje shvaćanje disciplinarne moći s rađanjem zatvora.²⁰ Premda bi potpuna analiza trebala povezati te i druge perspektive i ispitati njihov međusobni odnos u objašnjavanju kazne, u RSK-u i u drugim slučajevima, nas zanima upravo aspekt političke moći s obzirom na institucije, nasilje i kažnjavanje.

Za temeljitu razradu pojmova i kontekstualnu interpretaciju zbog ograničenja prostora moramo još jednom uputiti na cjelovitu studiju politike, nasilja

²⁰ Za referentni pojmovni okvir koji, sasvim općenito govoreći, kaznu kao zavisnu varijablu stavlja u odnos s različitim faktorima političke ekonomije, društvene strukture i vršenja moći, što se uz kontekstualne prilagodbe može primijeniti u analizama slučajeva iz novije povijesti, vidi: Émile Durkheim, *Deux lois de l'évolution pénale* (2002/11899-1900). Pristup ostvaren 4. 4. 2017. http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/annee_sociologique/an_socio_3/evolution_penale.html; Georg Rusche, Otto Kirchheimer, *Punishment and Social Structure* (New Brunswick; London: Transaction, 2003/¹1939); Michel Foucault, *Surveiller et punir: naissance de la prison* (Pariz: Gallimard, 1975) i Pieter Spierenburg, *The Spectacle of Suffering* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

i kažnjavanja u Republici Hrvatskoj.²¹ Ukratko, različiti tipovi moći izvedeni iz Foucaultovih povijesnih analiza, koji se mogu tipologizirati i prepoznati u empirijskim studijama, vode nekom obliku kažnjavanja. Suverena moć u ratu djelovat će neformalnim metodama, ekscesima milosti i tolerancije za političko nasilje; kažnjavat će svoje političke protivnike retribucijom na njihovim tijelima, a disciplinarna će moć “ispod” političkih institucija kontrole, kočnica i ravnoteža davati poslušne subjekte ekonomskoj proizvodnji. Suverenost je dakle mišljena bez metafizičke grandioznosti ili pravnoga formalizma – kao politička hijerarhija, sila koja nesputano djeluje u ratnom kaosu. Kazne na tijelu zamijenili su kontrola subjekata i sputavanje slobode, a povijesnom transformacijom moć i kažnjavanje počeli su funkcionirati efikasnije, premda se u određenim okolnostima, kako ovakvi slučajevi pokazuju, taj odnos dvaju tipova moći mijenja. Pitanje u ovom slučaju jest što ako se moć uopće dovoljno centralistički ne strukturira, odnosno ako nalikuje na koaliciju gospodara rata bez vrhovnoga centra moći koji bi ih kontrolirao i usmjerio u barem neki oblik opće političke naracije, sigurnosti i “javnoga dobra” za subjekte? Može li se uopće govoriti o poretku ili je riječ o nekoj vrsti predhobbesovskoga feudalizma, politički strukturiranoga prirodnog stanja, prije teorije države koja u određenom smislu normativnoga minimuma prethodi empirijskim operacijama moderne političke znanosti?

U sekcijama koje slijede pokazat ćemo da institucionalna podjela nije funkcionirala, da kazneno pravosuđe nije funkcioniralo kao moderna birokracija i da mehanizmi discipline nisu funkcionirali. Vidjet ćemo da su zatvori bili dio politike mučenja i da je ritam zločina iz etničke odmazde prerastao u opće razbojništvo i nasilje, u nekoj vrsti fukoovske genealogije koja arhivske i medijske diskurzivno-činjenične anegdote isprepleće s interpretacijom odnosa moći i kažnjavanja, izražavanja sile uz povremeno djelovanje institucija. Umjesto nasilne grandioznosti suverene moći vidjet ćemo slabo politički strukturirani kaos, prepletanje funkcija lokalnih nositelja sile koji su poraženi, a teritorij vraćen u poredak koji se još jednom nalazi na periferiji europskih geopolitičkih trvenja i kretanja populacija.

Formalni okvir vlasti i kažnjavanja u Republici Srpskoj Krajini: ustavni poredak, institucije kaznenoga pravosuđa, kazneni zakon i smrtna kazna

Pobunjeni su Srbi na okupiranom teritoriju proglasili ustavni poredak koji podrazumijeva podjelu na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast. Formiran je niz uobičajenih modernih državnih institucija: predsjednik, vlada, petnaest ministarstava, vojska, policija, carina, sudovi, narodna banka, privredna komora te druge institucije državne i lokalne uprave.²² Skupština je birala i ra-

²¹ Petković, *Država i zločin*, 45-77.

²² Žunec, *Goli život*, 472.

zrješavala dužnosti predsjednika RSK-a.²³ Predsjednik je predlagao predsjednika Vlade Skupštini. Ustav je bio u diskurzivnim okvirima bivšega federalnog poretka, propisujući da ne može biti u suprotnosti s Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) kao višim aktom, a zakoni i akti morali su biti u suglasnosti s onima u SFRJ. U praksi su, kako ćemo pokazati, institucije sustava funkcionirale mimo podjele vlasti i u njima investiranih normativnih funkcija. Zakonske akte donosila je Vlada, a ne Skupština.²⁴ Zatvorima je upravljala policija, ili pak paravojne postrojbe, a o uhićenjima kriminalaca odlučivali su političari. Politički program pobunjenika nije sadržavao gospodarske ni društvene projekte,²⁵ institucije su patile od nedostatka materijalnih sredstava i kvalificiranoga osoblja, a ovisile su o mišljenjima i uputama iz Beograda.²⁶

Ministarstvo pravosuđa bilo je smješteno u šest djelomično namještenih prostorija bivše bolnice u Kninu, a njegovo osoblje sastojalo se od dvanaestero službenika.²⁷ Sudstvo je bilo ustrojeno kroz šesnaest općinskih sudova, tri okružna suda (Knin, Glina, Beli Manastir), a Vrhovni sud RSK-a nalazio se u Vukovaru. Predsjednik Vrhovnoga suda hvalio se uspostavom pravosudnoga sustava te je kao njegov glavni zadatak istaknuo osiguranje mira, reda i poštovanje zakona. Kriminalcima je poručio da ne mogu raditi što hoće, a ako ustraju, bit će osuđeni. Važna je i odluka o financiranju pravosudnoga sustava kojom se on počeo financirati iz središnjega proračuna.²⁸ Pri okružnim sudovima osnovani su istražni zatvori. Tri općinska suda nisu uopće imala suca, a na ukupnoj razini sustava manjkala je polovina potrebnoga broja sudaca. Osnivanje sudova na okupiranim područjima nije prošlo neprimijećeno u Hrvatskoj, gdje su mediji ismijali uspostavljanje “fantomskih” sudova “fantomske” vlade.²⁹

²³ “Odluka Skupštine RSK o proglašenju amandmana na Ustav Republike Srpske Krajine” (Mate Rupić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 4: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj /siječanj – lipanj 1992./* /Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008/, dok. 47).

²⁴ Žunec, *Goli život*, 473-474.

²⁵ Po realizaciji pobune i političkoga odcjepljenja, nesposobnost uspostave funkcionalnih institucija na okupiranom teritoriju u kontekstu rata i izostanka međunarodnoga priznanja spriječila je ozbiljno shvaćene javne politike da dođu na dnevni red u RSK-u. O neuspjehu implementacije ekonomske politike krajinske vlade u vrijeme mandata Borislava Mikelića prije konačnoga sloma vidi Barićevu analizu (Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 264-271), a držimo mjerodavnim i njegovu ocjenu: “Može se zaključiti da je premijer Mikelić poduzeo napore kako bi poboljšao gospodarsko stanje u RSK. Nesumnjivo mu je pomogla i činjenica da je tijekom većeg dijela 1994. između Knina i Zagreba vladalo primirje. No, stanje u kojemu se nalazio RSK nije omogućivalo temeljite pozitivne promjene” (*Isto*, 408).

²⁶ Žunec, *Goli život*, 475-494.

²⁷ *Isto*, 484.

²⁸ “Izjava Predsjednika Vrhovnog suda SAO Krajine Uroša Funduka: Uspostavlja se pravosudni sistem na oslobođenim teritorijima SAO Krajina gradi pravnu državu u okviru Jugoslavije, pa će i sudstvo biti nezavisno”, Hrvatski državni arhiv, *Vjesnik*, *Vjesnikova novinska dokumentacija*, UP 214. Usp. i: Barać, “Ustroj i djelovanje pravosuđa Republike Srpske Krajine”, 206-207.

²⁹ Hrvatski mediji nisu imali razumijevanja za takve proglase, poigravši se uvriježenim metaforama pravde i pravosuđa u svojim skeptičnim iskazima: “Još jedna odluka fantomske vlade slavonsko-baranjsko-srijemske pokazuje da iza tenkovskih gusjenica nadiru samozvani državni

Kazneni zakon – Krivični zakon RSK-a – donesen je krajem 1991., a bio je u skladu s odredbama Krivičnoga zakona Jugoslavije.³⁰ Kao i potonji, predvidio je mogućnost izricanja smrtne kazne za najteže oblike kaznenih djela protiv života i tijela.³¹ Iz primjene smrtne kazne bili su izuzeti teški fizički i duševni bolesnici te trudnice godinu dana nakon poroda. U skladu sa zasada moderna penologije, predviđen je uvjetni otpust za zatvorenike koji su odslužili polovinu zatvorske kazne ako se njihovo ponašanje znatno popravilo, podrazumijevajući dobro vladanje i izvršavanje radnih obveza, te ako se покаže da je svrha kažnjavanja – promjena ponašanja osuđenika – postignuta. Zakon je za maloljetnike predvidio disciplinske mjere i upućivanje u odgojno-popravne domove. Najmanja kazna za ubojstvo bila je pet godina, a kaznom od deset godina ili smrtnom kaznom trebalo je kažnjavati onoga tko ubije na podmucao način, u bezobzirnom nasilničkom ponašanju, tko drugome oduzme život iz koristoljublja, tko ubije službenika ili vojnika, tko ubije više ljudi, kao i onoga tko je prije bio osuđen za ubojstvo. Zanimljivo je, u okvirima suvremenih rasprava o politikama moralnosti u Hrvatskoj koje mobiliziraju suprotstavljene svjetonazorske blokove, da je za pobačaj i pokušaj pobačaja bila predviđena kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. Ironično, s obzirom na stvarno upravljanje nasiljem u okvirima poretka, zakon je predviđao i kaznu od jedne do deset godina za napad na manjine.³²

---

pisari koji, nakon naredbe o skupštini, vladi, prihvaćanju pravnog poretka Srbije, sad osnivaju i sudove. I to, da ne bude zabune, vojne sudove koji će 'suditi' za ratne zločine počinjene prema pripadnicima JNA, prema članovima jedinica TO, a onda valjda i prema regrutiranim četnicima... u skladu s vojničkim operacijama ti 'sudovi' su zapravo prijeki i najavljuju primjenu samo jedne kazne, smrtne... Zamotan u celofan paragrafa sudski sistem u 'krajini' treba dodatno zastrašiti sve građane Iusticom bez vage. Mač je po toj logici dovoljan" (Vjesnikova novinska dokumentacija, UP 214).

³⁰ Nije riječ o autonomnom zakonodavstvu nego općem modelu preuzimanja srbijanskih i jugoslavenskih zakona. Vidi: Žunec, *Goli život*, 475.

³¹ Mate Rupić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 2: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. – 1991.)* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007), dok. 91.

³² Krivični zakon Republike Srpske Krajine, *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine* 4 (1992), gl. 7, čl. 62, st. 1: "Ko prema drugome izvrši napad teško vredanje, zlostavljanje, prinudu, ozbiljnu prijetnju ili drugo nasilje na način ili pod okolnostima koje izazivaju ili mogu izazvati nespokoјstvo ili osećaj nesigurnosti ili neravnopravnosti kod građana pripadnika drugog naroda, narodnosti ili etničke grupe, kazniće se zatvorom od 1 do 10 god. Istom kaznom kazniće se ko zagađuje vodu za piće, zemljište, stočnu hranu ili vodu, uništava zasade ili šume, zauzima tuđe zemljište, prisvaja oštećuje ili uništava tuđu imovinu, izvrši iznudu, ucenu ili drugi napad na imovinu drugog ili povredi grob, groblje ili drugo mesto na kome se umrli sahranjuju, na način ili pod okolnostima koje izazivaju ili mogu izazvati nespokoјstvo ili osećaj nesigurnosti ili neravnopravnosti kod drugog građana pripadnika drugog naroda ili etničke skupine." U st. 3 istoga članka stoji: "Ako je izvršenjem dela iz stava 1 ili 2 ovog člana pripadniku drugog naroda narodnosti ili etničke grupe sa umišljajem nanese teška telesna povreda ili pričinjena imovinska šteta većeg obima ili je delo učinjeno u grupi ili u drugom osobito teškom slušaju, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje 5 godina." U st. 4 dalje stoji: "(...) ako je izvršenjem dela iz stava 1 ili 2 ovog člana pripadnik drugog naroda, narodnosti ili etničke grupe sa umišljajem lišen života, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje 10 god ili smrtnom kaznom."

Prije prelaska na idući dio rada vrijedi se kratko zadržati na paradoksu smrtne kazne u Krajini, koji je dobar uvod u stvarno funkcioniranje kaznene politike i ritma zločina. U Zapadnoj Europi u desetljećima koja su prethodila raspadu Jugoslavije zacrtana je po samorazumijevanju progresivna kaznena politika koja teži potpunom ukidanju smrtne kazne i visokim standardima zaštite ljudskih prava, posebice kroz mehanizme Vijeća Europe. Ciljajući na članstvo u europskim integracijama, Hrvatska je Ustavom donesenim 22. prosinca 1990. dokinula smrtnu kaznu i proglasila pravo na život svakoga ljudskog bića, što je rezultiralo brisanjem smrtne kazne iz kaznenoga zakonodavstva i njezinom kompenzacijom u obliku kazne dugotrajnoga zatvora uvedene Kaznenim zakonom usvojenim potkraj 1997., koja je, nakon što je propao pokušaj uvođenja kazne doživotnoga zatvora početkom 2000-ih, naknadnim normativnim zahvatima produžena na maksimalnih pedeset godina. Protokolima uz Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz Strasbourg 1982. i Vilnius 2002. ukinuta je smrtna kazna u regularnim okolnostima, a zatim i onima u vezi s ratom i ratnim stanjem. U vrijeme pisanja iznimka je Bjelorusija, koja i dalje prakticira smrtnu kaznu, te, ako izuzmemo različite parcijalno priznate jurisdikcije, u širim okvirima Europe Rusija i Kazahstan, koji ju ne prakticiraju, ali su ju pravno zadržali (moratorij koji suveren može dokinuti i njezino *de iure* zadržavanje za ratne zločine). Premda se može zamisliti povratak smrtne kazne u Europi, primjerice u Turskoj, jedina je nedvojbeno europska iznimka Bosna i Hercegovina, država sa tri ustava i tri kaznena zakona (po jedan federalni i dva entitetska): iako je to iz perspektive federalnoga ustava protupravno i nije realizirano u odredbama kaznenoga zakona, Republika Srpska do danas je u članku 13 svojega ustava zadržala pravo propisivanja smrtne kazne u kaznenoj politici.³³

Taj članak *verbatim* odgovara stavku 2 članka 11 Ustava RSK-a, koji je, vidjeli smo, zadržao smrtnu kaznu i u kaznenom zakonu, kvalificiravši ironičnu “neprikosnovenost života čovjeka”: “Smrtna kazna može se izuzetno propisati i izreći samo za najteže oblike teških krivičnih djela.”³⁴ Kako je izgledala praksa? Premda smo na tragu spomenute radijski proglašene smrtne kazne *in absentia* nad glumcem iz Drniša koji se borio na hrvatskoj strani tražili tragove formalne politike smrtne kazne, u arhivu nismo uspjeli naći da je u RSK-u u promatranom razdoblju izvršena ijedna smrtna kazna uz formalnu sankciju, primjerice strijeljanjem ili vješanjem na osnovi pravomoćne presude poretka (niti smo našli službeni dokument u kojem bi bio utemeljen navodni proglaš). Što se tiče područja bivše Jugoslavije, prema našim saznanjima, i dalje vrijedi podatak da je posljednja smrtna kazna u Hrvatskoj izvršena u siječnju 1987. nad Dušanom Kosićem za četverostruko ubojstvo iz koristoljublja počinjeno

³³ Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske* 21 (1992) (posljednje izmjene 117 /2005/), čl. 11, st. 2.

³⁴ Ustav Republike Srpske Krajine, *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine* 1 (1992), čl. 13, st. 2.

1983. na području Karlovca, a u Srbiji u Somboru u veljači 1992.³⁵ nad Johanom Drozdekom, koji je silovao i ubio djevojčicu, a na smrt je osuđen još 1988. (Srbija je smrtnu kaznu ukinula tek 2002. godine).

Naznačeni paradoks međutim nije teško riješiti. Čak i ako nije bilo formalno legaliziranih smrtnih kazni, naša analiza sugerira da su različiti politički autorizirani agenti poretka (primjerice mučitelji u zatvorima) izvršavali smrtnu kaznu u kontekstu korištenja neformalne kaznene politike kao sredstva etničke odmazde i izvora profita u politički strukturiranom hajdučkom stilu. U idućem dijelu povezat ćemo politički konflikt i različite feudalne aktere koji su za politiku kažnjavanja i nasilje u promatranom slučaju važniji od formalnoga okvira koji je trebao upravljati kaznenom politikom.

Funkcioniranje institucija krajinske kaznene politike: politički i institucionalni sukobi

Politički obračuni, čistke i smjene bili su uobičajena pojava u kratkom političkom životu RSK-a, sugerirajući unutarnju političku nestabilnost poretka i slabost proglašanih institucija. Bez ulaženja u detalje, smjena koju ilustracije radi vrijedi spomenuti bila je ona Milana Babića, koji je, nakon što je zamijenjen Goranom Hadžićem, počeo organizirati vlastitu vojsku. Jedan skup "babićevaca" u Benkovcu omeli su pripadnici benkovačkoga Sekretarijata unutrašnjih poslova, koji su počinili neuspjeli atentat na Babića.³⁶ Vođa suparničke frakcije, naš uvodničar Martić, obogatio se pljačkom i krijumčarenjem, a raspolagao je i privatnom vojskom.³⁷ Jedna od poznatijih smjena bila je i ona ministra unutrašnjih poslova Ilije Prijića, koji je osudio državni kriminal i sukobio se s organima Republike Srbije jer je i neke od njih prozvao za sudjelovanje u tome.³⁸ Prijića su oteli pripadnici srbijanske državne sigurnosti i pretukli

³⁵ Formalno je još uvijek riječ o SFRJ.

³⁶ "I Krajina i Babić na samrti: Poslije atentata na Milana Babića" (Vjesnikova novinska dokumentacija, UP 214).

³⁷ Vjesnikova novinska dokumentacija, UP 228.

³⁸ "Gospodo poslanici, povodom nečasne smjene ministra unutrašnjih poslova magistra Ilije Prijića imamo časnu obavezu da Vam ukažemo na slijedeće: mi smo bili ti koji smo u četiri prethodne godine štitali poredak RSK u trenucima kada je on bio najviše ugrožen od strane paravojnih formacija i ogrezlih kriminalaca... mi smo bili ti koji smo sudjelovali u hapšenju najokorelijih ubica iz Krajine, mi smo bili ti koji smo rame uz rame sa pripadnicima vojske RSK učestvovali u većini bitaka našeg oslobodilačkog rata uključujući tu 'Koridor', benkovačko ratište, kao petrovačko-bihačko ratište... To, kao i mnoge druge stvari kako smo činili do sada činićemo i ubuduće. Međutim, izgleda da je došao trenutak da ćemo se morati prvo razračunati sa onima među Vama, onima na vlasti koji vlast i državu koriste za lično bogaćenje, ili pak zadovoljenje bolesne sujete. Umjesto da savjesno i trezveno razmišljate i postupate u saglasnosti sa interesom većine građana RSK, Vi se pretvarate u poltrone koji u ime navodne partijske discipline provodite sve ono što Vam 'gazda' kaže. Pri tom, nije važno da li oni među Vama koji to čine inspiraciju za svoj postupak pronalaze u – kako narod priča – novčanoj stimulaciji ili boljem položaju, ili pak sljepoj poslušnosti harizmatiskom vođi. U oba slučaja rezultat je isti, Vi prestajete da budete narodni poslanici. Vi umjesto da date svoj puni doprinos u borbi protiv kriminala, umjesto da radite na suzbijanju nelegalne trgovine, umjesto da se borite protiv ljudi

ga, kažnjavajući ga što je svoje institucionalne zadatke shvatio ozbiljno.³⁹ Nije nam namjera ulaziti u detalje križaljke političkih sukoba koji su smješteni unutar dinamike odnosa s Beogradom, ratnih gubitaka i ekonomije te paralelnih pregovora s hrvatskom stranom,⁴⁰ ali njihovo opće naličje u području koje nas zanima jest političko nasilje i uzajamno kažnjavanje pripadnika frakcija koje se povežalo s institucionalnim disfunkcijama proglašenoga poretka.⁴¹

Naime, područje javne sigurnosti i pravosuđa bilo je posebno disfunkcionalno u RSK-u. Već na prvoj sjednici Vlade, za predsjedništva Milana Babića, donesena je odluka o razrješenju svih sudaca, nakon čega su politički imenovani suci koji su odgovarali režimu, što pokazuje da je nezavisnost sudstva na samom početku podrivana.⁴² No to nije bio jedini problem pravosuđa. Ono se prije svake politizacije konstantno borilo s manjkom osoblja, a ono osoblje koje je bilo angažirano uglavnom je bilo nestručno. Posao u pravosuđu bio je neprivaćan: spominje se stambena problematika, kao i niske plaće, što je odvlačilo kompetentne osobe od želje za radom u pravosudnim organima.⁴³ Stalni problem bio je i nedostatak materijalnih i financijskih sredstava za rad, poslovnoga prostora, osnovnih sredstava za rad kao što su pisari strojevi i uredski materijal.⁴⁴ Najslikovitiji prikaz očajnoga stanja u pravosuđu dramatično je pi-

koji naoružavaju muslimane... ponašate se kao slon u staklarnici, te rušite i ono što se ne bi trebalo i smjelo rušiti. Smjenjivanje ministra unutrašnjih poslova koji je javno ukazao na kriminalizaciju države i učinio početne poteze na suzbijanju te pojave Vi ste smjenili još i sebe kao narodne poslanike koji se ne smiju ponašati na taj način" (Ana Holjevac Tuković, Slaven Ružić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 14: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj /srpanj – prosinac 1994.*//Zagreb; Slavonki Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2013/, dok. 106).

³⁹ Žunec, *Goli život*, 486.

⁴⁰ Mislimo na američkom vanjskom politikom posredovane pregovore u vezi s "planom Z-4" o reintegraciji okupiranih područja u državno-pravni poredak Republike Hrvatske s visokim stupnjem političke autonomije, vidi: Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 474-476; Albert Bing, "Put do Erduta: Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994. – 1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja", *Scrinia Slavonica* 7 (2007), br. 1: 384-396.

⁴¹ Vidi primjerice gustu naraciju koja ilustrira obrasce političkoga upravljanja nasiljem na području RSK-a u vezi s političkim sukobima za vlast: Željko Huljev, "Ekskluzivno i nikad objavljeno: Krajiški pučisti 1993. bili su spremni Milu Martića izručiti Hrvatskoj", *Braniteljski portal*, 31. 7. 2013., pristup ostvaren 31. 12. 2016., <http://www.braniteljski-portal.hr/Novosti/HRVATSKA/Ekskluzivno-i-nikad-objavljeno-Krajiški-pučisti-1993.-bili-su-spremn-Milu-Martica-izruciti-Hrvatskoj>.

⁴² Rupiće, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 2, dok. 91.

⁴³ "Okružni sud u Glini nije u dovoljnoj mjeri kadrovski popunjen nosiocima pravosudnih funkcija... Kod Okružnog suda u Kninu stanje je teže, s obzirom na nedostatak kadrova, posebno nosilaca pravosudnih funkcija osposobljenih za rad na teškim krivičnim predmetima... U uskoj vezi sa ovim problemom je i stambena problematika, jer se u zadnje vrijeme pojavljuju zainteresirani za nosioce pravosudnih funkcija, koji ispunjavaju uslove i za rad na okružnim sudovima, no postavljaju se pod znak pitanja stanovi, smještaj i rješavanje stambene problematike. Isto tako ukazuje se na nedostatak materijalnih sredstava za normalno funkcioniranje sudova, posebno okružnih. Također se ukazuje na problematiku iz oblasti ličnih dohodaka" (*Isto*, dok. 56).

⁴⁴ "Najveći problem koji je prisutan kod svih pravosudnih organa jeste nedostatak materijalno-financijskih sredstava za rad, s tim što je to izraženo kod nekih više kod nekih manje. Kod većine pravosudnih organa postoji problem nedostatka poslovnog prostora, tako da su neki od njih prisiljeni da rade i u drugim mestima gde im nije sedište, ili u prostorima koje su dobili od

smo predsjednika Općinskoga suda za prekršaje u Vukovaru Skupštini RSK-a u kojem stoji da sud godinu dana nije dobio novčana sredstva za rad ni zaposlenici plaće te su ostali bez sredstava za rad, papira, uplatnica, omotnica. Ono što ga također muči okolina je koja se bogati na kriminalan način, ne plaća poreze i uživa u izobilju, a pojedinci koji rade pošteno kao on – gladuju.⁴⁵

Pravosuđe se usto borilo s ostalim institucijama poretka, počevši od policije, s kojom je trebalo surađivati u procesuiranju kaznenih djela.⁴⁶ Policija je, kako je rekao Vojin Šuša, ministar pravosuđa RSK-a od veljače 1992. do travnja 1993., bila nestručna, dostavljala nepotpune kaznene prijave, nije osiguravala dokaze potrebne za sudske postupke te se općenito oglašivala na pozive na suradnju s pravosudnim tijelima.⁴⁷ Vojno-policijske strukture, bez znanja i odobrenja Ministarstva pravosuđa, osnovale su vojne zatvore u Vrginmostu⁴⁸

drugih organa i organizacija na području nekih opština... Pored prostora problem je nedostatka osnovnih sredstava za rad, kao što su pisane mašine sa ćirilčnim slovima, pomanjkanje upisnika čije štampanje je skupo, pomanjkanje kancelarijskog materijala i pribora koji je potreban u radu svih organa pravosuđa” (Mate Rupić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 6: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj /srpanj – prosinac 1992./* /Zagreb; Slavonki Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009/, dok. 43).

⁴⁵ “Opštinski sud za prekršaje Vukovar, koji je mesno nadležan za četiri opštine (Vukovar, Dalj, Mirkovci i Tenja) osnovala je Velika narodna Skupština Srpske oblasti Slavonija, Baranja, i Zapadni Srem još početkom oktobra 1991. godine i izabrala trojicu sudaca za prekršaje. Međutim, do danas, dakle ravno godinu dana, nitko ovom Sudu za prekršaje nije osigurao ni dinara sredstava za njegov rad. Predsedniče, ostali smo bez ijednog lista papira, bez indiga, bez uplatnica, bez koverata itd. Nemamo ni dinara sredstava za plaćanje poštanskih usluga, sredstva za troškove svedoka veštaka itd. Plaću ne dobivamo od maja meseca, kada smo primili simboličnu razliku. Nemamo nikakav tretman kod opštinskih organa u osiguranju goriva za službene potrebe. Većina zaposlenih gladuju! Tražili smo pomoć od crvenog krsta u hrani, ali s obzirom da smo zaposleni, ne smiju nam davati besplatno hleb i drugo što imaju. Nemamo struju u zgradi, a niti ogrev! Obračali smo se izvršnim savjetima naše četiri opštine za pomoć, bez ikakvog uspeha i razumevanja. Ovo je zadnje pismo koje pišem i molim za pomoć i razumevanje. Osećam se teško i poniženo, jer vidimo da se svašta oko nas dešava i da mnogi uživaju u izobilju, voze skupa vozila, ne plaćaju nikakve poreze, a na drugoj strani pojedinci gladuju. Gospodine predsjedniče, Ukoliko izostane i Vaša pomoć i razumevanje bit ćemo prisiljeni da privremeno obustavimo rad ovoga Suda za prekršaje već s 1. 10. ove godine” (*Isto*, dok. 82).

⁴⁶ “Mišljenja smo da se ne ceni dovoljno potreba rada pravosudnih organa kod nekih drugih službi, ali to se može popraviti saradnjom. Takva pojava se uočava u odnosu sa radom organa SUP-a. Ovo se odražava u konkretnim postupcima pri dostavljanju krivičnih prijava, koje nisu uvek obrađene u skladu sa odgovarajućim propisima” (*Isto*, dok. 43).

⁴⁷ “Uočen je problem nedovoljne saradnje sa organima unutrašnjih poslova koji su prvenstveno angažovani na otkrivanju krivičnih dela, pa ti organi unutrašnjih poslova često puta zbog nestručnosti svojih kadrova dostavljaju nepotpune krivične prijave, te se oglašuju na pozive organa pravosuđa kad treba da s njima saraduju naročito kada treba da se kompletiraju prijave dokazima do kojih organi mogu doći na vreme... Istaknuto je takođe i zamereno politici lokalnih vlasti da ona nije dovoljno angažovana u sprečavanju kriminaliteta, a to bi mogla učiniti kroz sredstva javnog informisanja da stanovništvo zna kako na ta pitanja gleda i lokalna politika” (*Isto*, dok. 100).

⁴⁸ “Gospodine ministre! Danas, dana 09. 12. 1994. godine u 14.10 sati obavijestio me je sudija Avdej Popov, koji je dana 08. 12. 1994. godine bio poslan u Opštinski sud Vrginmost, da je u prizemlju zgrade Opštinskog suda Vrginmost osnovan Vojni zatvor. Obzirom da je zgrada Opštinskog suda Vrginmost pod ingerencijom Ministarstva za pravosuđe, nije mi poznato da li su

i Vojniću. Zatvor u Vojniću bio je poznat po nepodnošljivim uvjetima za zatvorenike na koje je reagirala međunarodna zajednica. Ministarstvo pravosuđa nije osnovalo zatvor niti je znalo tko ga je osnovao i tko ga financira; jedino su znali da je pod kontrolom mjesne policije.⁴⁹ Uz navedene poteškoće s kojima se pravosuđe borilo, očit nedostatak autoriteta, stručnjaka, sredstava te institucionalne suradnje, ne čudi što su kaznena djela rijetko nailazila na osudu, a kada bi presuda i bila donesena, pravosudni sustav nije imao moć koja bi ostale prisilila na poštovanje odluka.

Ministarstvo unutrašnjih poslova RSK-a također se borilo s prostorom (nalazilo se u uredu od 16 m²) i nedostatkom kadrova. Službenicima je zbog loših uvjeta poslovanja i nedostatka materijalnih sredstava za rad onemogućen kvalitetan rad, a do pribora su dolazili pljačkanjem napuštenih kuća.⁵⁰ Jednako kao nadležno ministarstvo, ni policija nije funkcionirala: problem je bilo naoružanje (UNPROFOR⁵¹ je zahtijevao da policijski službenici nose kratko oružje umjesto dotadašnjih pušaka), nepostojanje uniformi i tehničkih sredstava za komunikaciju. Kroničan nedostatak policijskih službenika (bilo ih je

---

tražili odobrenje Ministarstva, da mogu instalirati Vojni zatvor u prizemlju zgrade Opštinskog suda u Vrginmostu. Dakle, još nismo uspjeli riješiti pitanje zatvora u Vojniću, a neke vojno-policijske vlasti uzimaju sebi za pravo da formiraju zatvor u zgradi Opštinskog suda Vrginmost, bez znanja i odobrenja nadležnog Ministarstva za pravosuđe" (Mate Rupić, Janja Sekula, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 8: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj /siječanj – lipanj 1993./* /Zagreb; Slavovski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010/, dok. 111).

⁴⁹ "Razrješenje zatvora u Vojniću: Pravosudnim organima se obraćaju predstavnici Međunarodnog Crvenog krsta, predstavnici civilne policije UNPROFOR-a i predstavnici drugih međunarodnih organizacija, domaći i strani novinari, sa pitanjima o karakteru zatvora u Vojniću. Svi stalno ističu da su u tom zatvoru nepodnošljivi uslovi zbog toga što je nedozvoljeno velik broj zatvorenih osoba na malom prostoru. Vlada RSK, a ni Skupština RSK, nisu osnovale taj zatvor. Taj zatvor nije pod upravom Ministarstva pravosuđa i uprave, u isti zatvor od strane redovnih sudova ne upućuju se osumnjičena lica protiv kojih se vodi krivični postupak, jer zato postoje redovni okružni zatvori u sjedištima okružnih sudova. Dakle, Ministarstvu pravosuđa, koje jedino je nadležno da kontroliše sve postojeće, naravno od Vlade osnovane zatvore, nije poznato tko je osnovao zatvor i pod čijom je on nadležnosti, kao ni to tko financira taj zatvor. Jedino što je poznato, jer je to vidljivo, da njime rukovodi tamošnja milicija. Po usmenoj obavjesti oficira VRSK na dan 26. 09. 1994. godine u zatvoru su se nalazila zatvorena 82 (osamdesetdva) lica. Tko ih je zatvorio i na osnovu čijih odluka, te od kada ih se toliko nalazi u zatvoru ovom Ministarstvu nije poznato. U svakom slučaju postojanje ovog zatvora je teški atak na državu i pravni sistem. Iza toga se mogu kriti teške zloupotrebe, kao što se širom Korduna i Banije prepričava. Na međunarodnom planu o našem pravnom sistemu i funkcionisanju pravne države su zbog negativnih izvještaja sigurno nastale velike štete" (Holjevac Tuković, Ružić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 14, dok. 65).

⁵⁰ "U samom početku rada Sekretarijata radnici Sekretarijata su određena materijalna sredstva kao što je papir, kancelarijski materijal, radni stolovi i stolice prikupljali iz porušenih objekata, vodeći pri takvim aktivnostima računa da stvore najneophodnije uslove za rad a da pri tome ne naruše lik pripadnika organa unutrašnjih poslova. Neki aspekti ovog problema imali su i negativan politički aspekt u jednom delu građanstva prema ovoj službi a iz razloga što Sekretarijat uz sve napore nije uspio rešiti nabavku svih potrebnih obrazaca i pisanih mašina na ćirilicnom pismu" (Rupić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 6, dok. 4).

⁵¹ Uvriježeni akronim za *United Nations Protection Forces* (Zaštitne snage Ujedinjenih naroda, osnovane Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda za područje bivše Jugoslavije).

20 % od potrebnoga broja) bio je i posljedica rata: “Policija je najvećim dijelom bila korištena u borbenim djelovanjima, a samo mali dio policajaca obavljao je redovite policijske poslove javne sigurnosti.”⁵²

Policija je u danim okolnostima političkoekonomskoga kaosa postupala samovoljno u uhićivanju i prisvajanju zaplijenjene robe stečene kriminalnim djelatnostima.⁵³ Policajci su se sami bavili kriminalom, što je izazivalo nezadovoljstvo stanovništva. Optužbe na račun policije bile su: krađa imovine, paljenje kuća i vjerskih objekata, neovlašteno uhićivanje i zatvaranje ljudi, samovolja u izvršavanju naredbi, povećano konzumiranje alkohola, što je za posljedicu imalo često i nekontrolirano pucanje iz oružja.⁵⁴ Stanovnici mjesne zajednice Orolik bili su toliko ogorčeni radom policije da su tražili da se ona iseli iz njihova mjesta.⁵⁵ Neki načelnici policije dali su otkaz zbog neuspješnih pokušaja zaustavljanja kriminala, a jedan od njih izjavio je da su pripadnici policije u životnoj opasnosti ne zbog “ustaša”, nego zbog “domaćih” kriminalaca.⁵⁶

Razbojstva i pljačke nisu bili strani vojsci RSK-a.⁵⁷ U vojsci je vladala ratna psihoza, vojnici su bili demoralizirani i nedisciplinirani; bavili su se krimina-

⁵² Žunec, *Goli život*, 485.

⁵³ *Isto*, 484.

⁵⁴ Zapovijed Komande PJM MUP-a RSJ Specijalnom bataljunu za suzbijanje negativnih pojava u organima jedinica milicije (Mate Rupić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 5: *Dokumenti vojne provenijencije “Republike Srpske Krajine” /srpanj – prosinac 1992./ /Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009/, dok. 1).*

⁵⁵ “Obzirom da je dobar deo građana na području Mesne zajednice Orolik nezadovoljan dosadašnjim radom milicijske stanice obraćamo vam se zahtevom da istu iselite iz Orolika. Za navedeni zahtev navodimo sledeće: 1. Neprincipijelan, odnosno nedosledan stav prema svim građanima u Oroliku, 2. Odbijanje saradnje sa legalnim organima Mesne zajednice Orolik, 3. Primanje lica u miliciju iz Orolika bez ikakove konsultacije i dogovora (trebalo je mišljenje Štaba TO i Mesne zajednice Orolik), 4. Tendenciozno optuživanje određenih lica za krađu i pljačku, odnosno ratno profiterstvo (ljudi iz Izvršnog saveta Mesne zajednice), 5. Sakupljanje informacija o ‘lopovima’ od onih kojih su u ovom ratu gledali isključivo svoj interes, odnosno čiji moral je ravan nuli, 6. Oduzimanje stvari koje su u nadležnosti Mesne zajednice (automobili koji su ostali od Hrvata koji su odselili iz Orolika), 7. Bespravno uzimanje stvari iz kuće gdje je smeštena milicijska stanica (kukuruz), 8. Sastav milicije je neproveren, odnosno izvestan broj ljudi je radio u organima unutrašnjih poslova u ustaškoj državi, 9. Tražimo suočenje sa odgovornim ljudima iz milicijske stanice Orolik u prisustvu sekretara SUP-a Vukovar, sekretara SUP-a Mirkovci i ostalih koji su potrebni” (Rupić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 6, dok. 99).

⁵⁶ Milan Karapandža, načelnik “Stanice javne bezbednosti Petrinja”, podnio je ostavku, a kao razlog ostavke iznosi sledeće: “U dosadašnjem radu pored evidentnih rezultata, u životnoj opasnosti radnika milicije ne od ustaša već od domaćih izvršioaca krivičnih djela i prekršaja nisam naišao na podršku političara opštinske vlasti i pored maksimalnog ličnog zalaganja i iscrpljivanja... Na pomolu je uvjerenje da je milicija iako malobrojnija snaga kriva za sva negativna događanja na području Petrinje” (Željka Križe Gračanin, Ivan Radoš, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 12: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj /siječanj – lipanj 1994./ /Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2012/, dok. 13).*

⁵⁷ “Aktivna vojska RSK i vojna policija mješovita, Like, Korduna i Dalmacije, vrše pretrese stambenih kuća i oduzimaju robu, traktore pa se čak i nekorektno ponašaju prema stanovnicima navedenih mjesta” (Holjevac Tuković, Ružić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 14, dok. 83).

lom, premlaćivanjem, ubojstvima. Često je bilo pucnjave i međusobnih obračuna, a ljudi koji bi se iz vojnih postrojbi vratili kući nisu se mogli priviknuti na normalan život te su u alkoholiziranom stanju remetili javni red i mir.⁵⁸ Postojala su dva usporedna procesa u vojsci: dio mobiliziranoga stanovništva nosio je teret obrane te je istovremeno bio osiromašen, bez sredstava za preživljavanje, nemotiviran i ogorčen. Drugi dio vojske radio je za vlastitu korist, bavio se ratnim profiterstvom, nije podlijegao nikakvim zakonskim ni moralnim normama te nije birao metode za pribavljanje materijalnih sredstava. Vojska je bila nedisciplinirana; veliki dio ljudi smatrao je da može ići u jedinicu u koju želi te ostati ondje koliko smatra potrebnim.⁵⁹

Posljedice svega rečenog bile su poražavajuće za vođenje ratnih operacija. Predsjednik Vlade Zdravko Zečević i njegovi suradnici vodili su kampanju protiv oficira bivše Jugoslavenske narodne armije nazivajući ih "titoistima", "komunjarama", "izdajnicima", pa i "ustašama". To je utjecalo na demoraliziranje znatnoga dijela vojnika, što se odrazilo na neuspjeh u obrani. Takvu situaciju iskoristili pojedinci iz političkih stranaka te stvorili svoje privatne naoružane grupe koje su ih štatile. Te su grupe bile organizatori pljački, ilegalne trgovine i krijumčarenja. Pojedinci okupljeni oko bivšega predsjednika Zečevića uspostavili su suradnju s princem Tomislavom Karađorđevićem radi ponovne uspostave monarhije. Stvoren je razdor unutar vojske i policije te između njih. Sukobi frakcija, separatistički interesi Slavonije, Baranje i Zapadnoga Srijema⁶⁰ te djelovanje rukovodstva Ministarstva unutrašnjih poslova RSK-a opis je političke arene u kojoj se vodi borba za vlast mimo institucionalnoga nacrt, a koja sama generira nasilje. Zbog nepostojanja kohezivnoga političkog vodstva u RSK-u, nije narušena samo obrambena moć vojske RSK-a, nego je temeljito podrovan legitimitet poretka koji treba kontrolirati nasilje.⁶¹ Kapitalnim procesima kaznene politike, koji su naznačeni otvaranjem naracije

⁵⁸ "Vrlo često je dolazilo do pucnjava iz svih vrsta naoružanja... Ljudi koji su bili u vojnim ili nekim drugim ratnim formacijama teško se privikavaju na normalan život, veći broj ljudi je sklon prekomjernom uživanju alkohola, a u toj situaciji i narušavanju javnog reda i mira" (Rupić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 6, dok. 22).

⁵⁹ "Izvešće Organa bezbednosti 39. korpusa SVK Odeljenju bezbednosti Glavnog štaba SVK o općem pogoršanju stanja u zoni odgovornosti, kršenju discipline, učestalim incidentima, ranjavanjima i ubojstvima između pripadnika korpusa" (Mate Rupić, Josipa Maras Kraljević, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 9: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" /srpanj – prosinac 1993./* /Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010/, dok. 97).

⁶⁰ Riječ je o "Srpskoj oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srem", koja postaje jednom od triju oblasti RSK-a: "Krajina, Zapadna Slavonija i Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem" (Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 108, 169).

⁶¹ "Izvešće GŠ SVK o teškoj sigurnosnoj i političkoj situaciji na području RSK od 22. siječnja 1993., u kojem se govori o nesposobnosti aktualne vlasti RSK koja za vojne poraze isključivo okrivljuje aktivne oficire, vojne zapovjednike te GŠ SVK, o problemima i jedinicama SVK, paravojnomo organiziranju na području Like, samovolji lokalnih moćnika, teškoj socijalnoj situaciji, odnosima s Republikom Srbijom, što ima negativan utjecaj na obranu RSK" (Rupić, Maras Kraljević, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 9, dok. 276).

o zatvorima, te kriminalom koji je prosperirao u takvu političkom kontekstu bavimo se u idućem odjeljku.

Zatvor kao paravojna tamnica i politički ritam zločina u Krajini

Za razliku od povijesnih rojalističkih tamnica i javnih stratišta, ideja modernoga zatvora od koje kaznena praksa u pravilu više ili manje odstupa jest reforma kažnjenika koji se resocijalizira za discipliniran život u društvu. Zatvor nije više vlažna rupa ili procesno sredstvo koje zadržava optuženika do presude, nego ambiciozno kazneno sredstvo moderne koje se proširilo u XIX. stoljeću i unatoč svim alternativnim režimima kažnjavanja opstalo do danas. U prethodno opisanom kontekstu ne čudi da su različiti krajinski zatvori, nejasna institucionalnoga statusa, formalne funkcije i utemeljenja, u praksi djelovali kao feudalne tamnice paravojskih formacija. Zatvorima se samovoljno upravljalo. Ministarstvo pravosuđa nije imalo kontrolu nad njima. Zatvori su se nalazili u Glini, Staroj Gradiški, Kninu, Slunju i Vukovaru, no cijelo su se vrijeme otvarali ilegalni zatvori pod “jurisdikcijom” vojske, policije, lokalnih moćnika ili pojedinaca, pa točan broj zatvora nismo uspjeli ustanoviti. Zatvori su, kao sredstvo politizirane etničke odmazde, mahom bili popunjeni članovima formacija Zbora narodne garde, Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske i preostalim hrvatskim civilima.⁶²

Zatvorenici su fizički i psihički zlostavljani, a bilo je i smrtnih posljedica uzrokovanih maltretiranjem, što je svakako jedan od primjera neformalne smrtne kazne za designirane neprijatelje poretka.⁶³ I mimo najdrastičnijih po-

⁶² Usp. Žunec, *Goli život*, 474, gdje je prenesen iskaz Milana Babića o radu dvaju kninskih zatvora sa suđenja na Međunarodnom tribunalu za kažnjavanje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnoga humanitarnog prava počinjena na području bivše Jugoslavije (ICTY) u Haagu. Vidi i kod Barača o Kazneno-popravnom domu Stara Gradiška na području općine Okučani, koji je obnovljen stupio u funkciju uoči sumraka poretka, tek u studenom 1994. godine: deklaracije “normalnoga” penološkog diskursa koji se da iščitati iz službenih dokumenata – zatvor je, kako prenosi Barač, mogao “primiti zatvorenike bez obzira na spol, starost i kriminološka svojstva” (Barač, “Ustroj i djelovanje pravosuđa Republike Srpske Krajine”, 198) – teško je procijeniti i svakako su u neskladu s njegovom prijašnjom logorskom funkcijom na koju se referiramo u jednoj od idućih bilješki.

⁶³ “Službena zabilješka povodom saznanja o mučenjima i ubijanju vojnih zarobljenika i civila u sabirnom centru Glina za osobe koje su podržavale ‘ustaški program’: U bivšem domu za preodgoj maloljetnika u Glini formiran je sabirni centar za sva lica koja su se ogrešila ili koja služe ispunjavanju ustaškog programa kojeg nakon provedenih višestranačkih izbora provodi hrvatska vlast. Lica lišena slobode bili su članovi paravojskih formacija Zbora narodne garde, odnosno MUP-a RH ili civili koji su podržavali ustaški program. Privedeno je 15 ljudi iz Petrinje. U okviru službenih radnji koje vojnik vodi kao upravnik Vojnog zatvora Garnizona Petrinja te u privatnom kontaktu s pojedinim licima koja rade u Zatvoru Glina došao je do saznanja da se uhapšeni jako maltretiraju te da otvoreno govoreći ima i smrtnih posljedica. Kako se time ne poštuje još uvijek postojeći Ustav i svi podzakonski akti, međunarodne konvencije, upozorava na ozbiljnost situacije i veoma dramatično poslijeratno razdoblje. Mišljenja sam da JNA dobro provodi nastalu politiku, ali da pojedinci ne misle tako i da su prije institucija koje su za zarobljene nadležni. Smatram da ustaškom programu treba suditi i da se to verificira kroz priznanje uhapšenih kao izvršioaca sulude politike vlade Hrvatske. Ukoliko se to svijetu ne pokaže i ne prezentira kroz priznanje i suđenje,

sljedica sadističkih sesija, uvjeti u zatvorima bili su loši.⁶⁴ Nemogućnost obavljanja osobne higijene, izlaženja iz ćelija na svakodnevnu šetnju, nedostatne količine hrane, previše zatvorenika na premalo mjesta, težak rad uz verbalno i fizičko zlostavljanje nisu rijetki u regularnim zatvorima u civiliziranijim porecima, a u poretku čije smo konture skicirali došli su kao očekivani.⁶⁵ Mučenja su bila maštovita: ponekad bi stražari zatvorenicima u hranu stavljali štetne tvari koje bi im pokvarile probavu; udarali su ih palicama i puškama, vadili zube, udarali sjekirom, podvrgavali ih elektrošokovima, gasili opuške na dijelovima tijela, rezali, seksualno se izživljavali, tjerali ih da ljube Miloševićeve slike.⁶⁶ Najveći šok zatvorenicima je izazvala činjenica da su jučerašnji susjedi današnji mučitelji. Unosan posao bili su i privatni logori u vlasništvu "četničkih glavešina", u kojima su držali Hrvate, najčešće zarobljene na bojištima: uvjet puštanja bio je određeni iznos u njemačkim markama.⁶⁷ Logori i zatvori

mislim da nam je trud uzaludan. Osim toga u svom odnosu prema građanima moramo biti za nekoliko kopalja iznad politike Hrvatske da bi nas kao takve priznao i napredni i civilizirani svijet. U ovom trenutku svjestan sam da bi zbog ove informacije kod pojedinaca bio osuđen, zato molim da se moji podaci nigdje ne koriste" (Mate Rupić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 1: *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija Oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku /1990. – 1991./* /Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007/, dok. 227).

⁶⁴ "Međunarodni Komitet Crvenog krsta, je u okviru svog humanitarnog mandata posjetio Civilni zatvor u Kninu na dan 12. 05. 1994. g. Ovaj povjerljivi Radni izvještaj sadrži glavna zapažanja, uočena od strane delegata MKCK, vezana za uslove u zatvoru i tretman 19 zarobljenika koji su pod mandatom zaštite MKCK... Delegati MKCK su primjetili da su opšti uslovi u zatvoru i tretman zarobljenika, kao i njihova zdravstvena zaštita zadovoljavajući... Higijenski uslovi u prostorijama za održavanje lične higijene su zabrinjavajući. Delegati MKCK su primjetili da su kupatila prljava, nedostatak tekuće vode u zahodima, poplavljeni pod u tuš-kabinama i nekoliko neispravnih slavina. Delegati MKCK su izrazili bojazan da bi se kožne bolesti mogle lako proširiti. Nekoliko zarobljenika, navodno, nisu imali mogućnost redovnog tuširanja. Zarobljenicima koji ne rade van zatvora, navodno, nije omogućeno da izađu na svakodnevnu, 30-minutnu šetnju u krugu zatvora" (Križe Gračanin, Radoš, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 12, dok. 187).

⁶⁵ Iz članka o stanju u kninskom zatvoru: "Radili smo sve poslove, počevši od iskrcavanja ugljena, cijepanja drva do pranja zahoda, sve uz stalnu prisutnost vojnih policajaca s uperenim puškama i metkom u cijevi... Nismo imali nikakvih informacija, nisu nam davali nikakve novine, čak ni one ćirilične. Ali su nas zato zatrpavali dezinformacijama... U sobi u kojoj sam spavao bila su 32 uhićenika, a imala je ukupno 32 četvorna metra. Prava je istina da su časnici prema nama bili korektni te da su 'bezbednjaci' tražili od nas da im prijavimo svaki nehumani postupak prema nama od strane stražara. Istina je i to da je dobar dio stražara uistinu prema nama bio korektan, ali je među njima bilo i onih koji su tukli i maltretirali" (Vjesnikova novinska dokumentacija, UP 214). Iz članka o zatvoru u Staroj Gradiški: "Kazamati bivšeg kazneno-popravnog doma Stara Gradiška i dalje služe neljudskoj svrsi. U njegovim zidinama tzv. milicija krajine tijekom rata zatočila je mnoge civile, više stotina Hrvata, uglavnom ljudi u starijoj životnoj dobi. Mještani su to uglavnom okolnih sela koji nisu pobjegli pred srpskim agresorom. Jedini je grijeh bio što su Hrvati. Obrok je u tom kazamatu činilo jedno jaje i komadić salame sa 10 dkg kruha, često i samo pet žlica juhe od graha. Deset do petnaest zarobljenika bilo je u jednoj ćeliji. Spavalo se na podu, na dekama, u neljudskim higijenskim uvjetima" (*Isto*).

⁶⁶ Vlado Radošić, *Pakao srpskog logora Stara Gradiška 1991. godine* (Nova Gradiška: Udruga specijalne policije iz Domovinskog rata "Zebre", 2012), 19.

⁶⁷ *Isto*. Usp. i: "S okupirane Banije sve češće dopiru glasovi o postojanju ne samo skupnih logora u kojima je zatočeno hrvatsko pučanstvo, nego i privatnih logora u vlasništvu istaknutih

imali su mnogo šire značenje od uobičajenoga jer su ponekad stanovi postajali zatvor, a cijelo selo logor u kojem su bili smješteni zatvorenici bez obzira na dob, spol ili zdravstveno stanje.⁶⁸

Ne treba posebno pokazivati da takav kazneni sustav nije bio kotačić u funkcioniranju disciplinarnoga društva. Stanje u RSK-u bilo je anarhično; odsutnost zakona i standardnih pravnih mehanizama i procedura te atmosfera nekažnjavanja bile su sastavni dio poretka. Vladao je slabo politički strukturiran zakon jačega i, možemo reći, zakon kriminala. Postojala je masovna osnova za kriminal u sprezi krajinskih elita i pripadnika naroda u kriminalnom djelovanju. Stanovništvo je strahovalo od naoružanih kriminalnih skupina koje su pljačkale, zlostavljale i otimale imovinu, a nije bilo nikoga da ih zaustavi.⁶⁹ Krajinska vlast u promatranom razdoblju nije uspjela u onom primarnom, a to je zaštita prava i osiguranje tjelesne i materijalne sigurnosti građana. Ekonomska situacija bila je katastrofalna, razbojništva su bila svakodnevna, za ubojstva se nerijetko nije odgovaralo.⁷⁰ Predsjednik Izvršnoga savjeta Skupšti-

---

četničkih glavešina. Prema saznanjima, logori postoje na području Dvora na Uni, Šamarici, Mečenčanima, Komogovini, Živaji te u još nekim mjestima na području općine Hrvatska Kostajnica, a desetak ih je oko Gline i Petrinje. Međutim, privatni logori podalje su od očiju, a u njima su zatočeni Hrvati kojima netko radi u zemljama Zapadne Europe ili im je obitelj bogatija. Za njihovo puštanje, a kontakti su išli preko Bosne dok se moglo, traže se određeni iznosi u njemačkim markama, ovisno o procjeni 'vlasnika' logora koliko može dobiti za svog zatočenika... Međutim najveći je problem s onim logorima koje drže četnici. Ima i privatnih koncentracijskih logora. Ima slučajeva da jedan čovjek drži zatvoreno petnaestak ljudi. U takvoj situaciji najbitnije je da dođemo do podataka o svima koji su zarobljeni kako bismo ishodili njihovo oslobađanje" (Vjesnikova novinska dokumentacija, UP 228).

⁶⁸ Radošić, *Pakao srpskog logora*, 15. Vidi i dokument: *Stara Gradiška Prison*, Tranzicijska pravda, pristup ostvaren 31. 12. 2016., <http://www.tranzicijska-pravda.org/wp-content/uploads/2015/11/Stara-Gradi%C5%A1ka-Prison.pdf>.

⁶⁹ "Obraćam se Naslovu sa molbom da se preduzmu odgovarajuće i prema situaciji primerene zakonske mere, u cilju sprečavanja ugrožavanja lične, građanske i imovinske sigurnosti, od strane organizovane kriminalne grupe u selu Štikovu. Ta grupa besposličara i siledžija, teroriše i fizički zlostavlja mirne građane, mahom starce, manjinske (5%) Hrvatske, kao i Građane većinske (95%) Srpske nacionalnosti, koji bi pokušali da im se suprostave, a sve u cilju iznuđivanja, krađe i otimanja imovine. Deluju otvoreno, tako da izgleda kao da im niko ništa ne može, ili da su u sprezi sa onima koji treba da ih otkrivaju i privedu na odgovornost. Među meštanima je zavladao paničan strah za ličnu i imovinsku sigurnost, a grupa zbog toga postaje još drskija, pa koriste nametnutu 'atmosfera straha' za pljačku i nasilje pod pretnjom i upotrebe raznovrsnog vatrenog oružja... Današnji nasilnici i lopovi, u odnosu na ono vreme, krađu i pljačkaju ne birajući sredstva iz čistog besa" (Križe Gračanin, Radoš, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 12, dok. 72).

⁷⁰ "Kakva je to država gdje već dvije i više godina cvatu najorniji oblici kriminala. Ne treba posebno elaborirati dokazni materijal za ovu tvrdnju, ali valja spomenuti da privredni i ostali oblici kriminala poprimaju neslućene razmjere: cvate crna berza, na najgrublji način pljačka se imovina naših građana, eskaliraju svi oblici terorizma, ljudi se maltretiraju, ranjavaju, ubijaju da za to nitko ne odgovara niti se izvodi pred lice pravde, javlja se drumsko razbojništvo kao i ostali oblici najcrnjeg kriminala koje svaki naš građanin uočava, ali mora o tome šutjeti jer ga nitko ne može zaštititi. Ako netko u ovom sistemu i odgovara onda su to 'sitne ribe' koje nemaju odgovarajuću težinu u DM ili moćne političke zaštitnike" (Mate Rupić, Slaven Ružić, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 10: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj /srpanj – prosinac 1993./* /Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memori-

ne općine Glina 1993. situaciju je okarakterizirao kao kolektivni kriminal koji prerasta u terorizam. Pljačkalo se bez obzira na društveni položaj, imovinsko stanje ili obrazovanje.⁷¹

Štoviše, pregledavajući prikupljene arhivske diskurzivne fragmente, stekao se dojam da gotovo nije bilo policijske stanice ili vojne postrojbe koja sama nije bila uključena u kazneno djelo. Oni koji bi se tome pokušali suprotstaviti završavali bi ubijeni, pretučeni ili bi u najboljem slučaju dobivali otkaz s važnijih položaja u javnom životu države. Nasilje je prožimalo RSK: u početku je najviše ubojstava bilo etnopolitički motivirano, a poslije je motiv pretežito bio materijalna korist.⁷² Izravna posljedica rata ogledala se i u tome što je najviše kriminala izvedeno uporabom vatrenoga oružja, što govori o neorganiziranosti u pravu nošenja oružja.⁷³ Stanje u RSK-u moglo bi se sažeti sljedećim

---

jalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011/, dok. 22). Usp. i: "Prodite borbenu liniju prema Cazinskoj Krajini pa će te vidjeti među borcima da li je ovo tačno ili nije, ali pitajte borce u rovovima kako im šverceri i kriminalci mlate svežnjevima maraka ispred nosa, a busaju se u prsa kako su časni i poštenu Srbi, kako su za Srbiju i srpski narod. Poznati kriminalci iz Kobiljaka i Dvora još su na slobodi i prijete policiji Dvora i vojsci kako će se smijati kad ih napadnu kriminalci iz Petrinje sa svojim saradnicima iz okolnih opština, a možda čak iz Srbije" (Rupić, Maras Kraljević, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 9, dok. 43).

⁷¹ Riječ je o dramaturgizirajućem iskazu Milana Koraća inspiriranom nekažnjanim slučajevima nasilja u Glini, korupcijom i političkom zaštitom kriminalnih aktivnosti: "Na djelu je kolektivni kriminalitet koji u ovome trenutku prerasta u svoju završnu fazu – terorizam" (nav. u: Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 330). Tom lokalnom vapaju valja pridružiti nabranje različitih oblika kriminala i njihovu ocjenu koja se može naći u općem izvješću Javnoga tužiteljstva RSK-a iz iste godine, koje zločine u konačnici objašnjava upućujući na "opštu društvenu nedisciplinu" koja, kako prenosi Barić, prijete prerasti u "haos" (*Isto*, 333-334).

⁷² Usp. kod Barića o etničkoj homogenizaciji stanovništva koju ovaj pomak odražava: "s područja pod nadzorom srpskih pobunjenika protjerano je gotovo cjelokupno hrvatsko i drugo nerspsko stanovništvo" (*Isto*, 172) te prenesenu procjenu krajinskih vlasti iz 1993. o Hrvatima kao "7% stanovništva RSK" (*Isto*, 384). I kada se izuzmu ratna stradanja iz 1991. koja krajinska statistika, zaključno s rujnom 1994., ne obuhvaća, Barić zaključuje da "je izuzetno malobrojna skupina Hrvata koji su ostali u Krajini bila žrtva gotovo jedne polovine kaznenih djela ubojstva" (*Isto*). Premda Barić ne donosi podatke o longitudinalnim statističkim kretanjima u promatranom razdoblju, nema sumnje da se pojava etnički strukturiranoga nasilja, unatoč pomaku koji interpretacijski sugeriramo, ne smije isključiti do samoga kraja poretka. Vidi kod Baraća ocjenu o kriminalnim aktivnostima na području Okučana u posljednjim mjesecima postojanja RSK-a na osnovi lokalne javnotužiteljske i sudbene statistike: "najčešće su kriminalne aktivnosti kod većine počinitelja bile motivirane ozbiljnim socijalnim nedaćama svakodnevnog života i borbe za životnu egzistenciju, koja je morila daleko najveći broj stanovnika okučanske općine i zapadnoslavonske oblasti" (Barać, "Ustroj i djelovanje pravosuđa Republike Srpske Krajine", 213).

⁷³ "U poratnom periodu interesantan je razvoj pojave ubistva gde se u početku u najvećem broju slučajeva radi o ubistvima iz političkih motiva da bi u kasnijem periodu sve više motiv bio materijalna korist... Dobar deo kriminala izvodi se upotrebom vatrenog oružja i pretnjom vatrenim oružjem a što je također posledica ratnih dejstava ali i nedovoljne organiziranosti nakon završetka ratnih operacija u pogledu prava nošenja i korištenja oružja od strane pojedina i određenih grupa koje uživaju određeni ugled i zaštitu nekih državnih institucija. Tako su poznati slučajevi organiziranog otpora i sukobljavanja grupa pojedinaca sa pripadnicima službe unutrašnjih poslova a do sad nije poznat slučaj da je bilo koja državna institucija izrazila javno protivljenje ovakvom delovanju i dala podršku službi unutrašnjih poslova. Češće su slobodne ocene i procene o pogrešnom postupanju službe i pojedinaca ili o njihovoj nemoći" (Rupić, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 4, dok. 4). "Dana 06/07. 01. 1993. go-

onovremenim citatom: “Teritorije u Hrvatskoj koje su zauzeli JNA, Srbi i Crnogorci i dalje su uništene ratom, opljačkane i pod upravom kombinirane vojne, lokalno-improvizirane i banditske vlasti. Negde funkcionišu ‘vlade’, negde vojne i paravojne uprave, negde lokalni feudalci, ali svuda je siromaštvo, jad i mamurluk od ratnog pijanstva.”⁷⁴ Rezultat pobune bila su devastirana sela i gradovi, osiromašen narod i obogaćeni kriminalci i ratni profiteri.

Nasilje je ispočetka uvelike bilo etnički motivirano te su žrtve pljački, razbojstava, ubijanja i uhićenja najčešće bili Hrvati. Pljačkali su policija, vojska i obični građani, najčešće u noćnim satima, prijeteći oružjem da će ubiti one koji im ne predaju sve što su tražili.⁷⁵ Da su Hrvati u RSK-u većinom bili žrtve nasilnih zločina sugerira i smanjenje kaznenih djela povezano s time što su građani hrvatske nacionalnosti napuštali RSK.⁷⁶ Ni ta apokaliptična slika, dakako, nije generalna. Iako nije bilo uspjeha, ni većih pokušaja, u zaustavljanju široko rasprostranjenoga kriminala, ipak su neki bivali uhićeni zbog težih oblika ratnoga profiterstva i ubojstava i Hrvata i Srba.⁷⁷ Od kaznenih djela naj-

---

dine grupa pripadnika PJM (Posebna jedinica milicije) i SJB (Stanica javne bezbjednosti) kao i civila noću je sa oružjem demolirala Drniš kojom prilikom su pucali skoro u svaku svjetiljku ulične rasvjete, novoootvorenu radnju i na druga mjesta van kontrole. Naime, većina njih je bila u pijanom stanju na koji način su direktno ugrožavali živote ljudi” (Mate Rupić, Ilija Vučur, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 7: *Dokumenti vojne provenijencije “Republike Srpske Krajine” /siječanj – lipanj 1993./ /Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009/, dok. 2).*

⁷⁴ Vjesnikova novinska dokumentacija, UP 228.

⁷⁵ “Izvjješće 75. mtbr Organu bezbednosti Komande 7. korpusa SVK o pljački i maltretiranju Hrvata u selima Radeljci i Siverić zbog čega su uhićene četiri vojne osobe” (Rupić, Vučur, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 7, dok. 209); “Izvjješće organa bezbednosti 75. mtbr Komandi 7. korpusa SVK o pljački imovine Hrvata u selu Lukar” (*Isto*, dok. 210); “Sigurnosno izvješće 75. mtbr Komandi 7. korpusa SVK o odlasku problematične grupe dobrovoljaca iz sastava čete u Kričkama, te o pritužbama Hrvata iz Srednjih Krički da ih maltretiraju dobrovoljci iz Lukića Gradine” (*Isto*, dok. 239); “Sigurnosno izvješće 75. mtbr Organu bezbednosti Komande 7. korpusa SVK o maltretiranju i pljački Hrvata u Štikovu” (*Isto*, dok. 209); “Obavještajno izvješće 75. mtbr Organu bezbednosti 7. korpusa o maltretiranju, pljački i izživljavanju nad hrvatskim stanovništvom na području Oklaja” (*Isto*, dok. 292); “Izvjješće Obavještajno-bezbednosnog organa 75. mtbr Organu bezbednosti 7. korpusa SVK o pljačkanju Hrvata u selu Lukar od strane srpske vojske uz prijetnju vatrenim i hladnim oružjem” (*Isto*, dok. 316); “Izvjješće 1. lbr upućeno Komandi 7. korpusa SVK o fizičkom i psihičkom maltretiranju, te pljačkanju Hrvata iz sela Maovice od strane vojnih osoba iz Štikova” (Rupić, Sekula, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 8, dok. 292).

⁷⁶ “U toku 1993. godine na području SJB Slunj ukupno je evidentirano 138 krivičnih djela, a materijalna šteta procjenjuje se na oko 347 420 DM, što je u usporedbi sa 1992. godinom smanjenje za 57 krivičnih djela. Na takvo smanjenje broja krivičnih djela najviše je utjecalo gotovo masovno napuštanje RSK od strane građana hrvatske nacionalnosti koji su dosta često bili objekti krivičnih djela analizirajući podatke za 1992. godinu” (Križe Gračanin, Radoš, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 12, dok. 13).

⁷⁷ “Izvjješće organa bezbjednosti Komande 11. korpusa SVK načelniku bezbjednosti Glavnog štaba SVK o situaciji u zoni odgovornosti korpusa, te o akciji uhićenja ratnih profitera i kriminalaca na području općina Vukovar, Tenja i Mirkovci od strane specijalnih snaga MUP-a RSK” (Julija Barunčić Pletikosić, Ivan Brigović, ur., *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 11: *Dokumenti vojne provenijencije “Republike Srpske Krajine” /siječanj – lipanj 1994./ /Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2012/, dok. 43).*

više ih je bilo iz sektora općega kriminala: krađa, teška krađa, razbojništvo, ubojstvo i ostala djela protiv života i tijela. Najviše ubijenih su stariji ljudi, a što se nacionalnosti tiče, najviše je ubijenih Hrvata,⁷⁸ iako se već 1993. pokazuje tendencija smanjivanja nasilnih zločina prema Hrvatima, a povećanje zločina prema Srbima, što može značiti, kako smo sugerirali, da su se Hrvati većinom iselili, ali i to da je nasilje “uznapredovalo”, pa etnički motiv više nije jedini, nego se ubijalo i pljačkalo zbog ideologijskih neslaganja, materijalnih ili drugih razloga, a sve zbog toga što su klima nekažnjavanja i anomija učinile lišavanje života, krađu i razbojstvo znatno jednostavnijima nego inače.

Goli život umjesto suverenosti: kaznena politika paravojnoga feudalizma

Ukratko, u RSK-u nije postojala jaka središnja vlast koja bi jamčila provedbu zakona, politički vođe bili su opterećeni međusobnim obračunima, sudstvo je bilo slabo, podekpirano i politički zavisno od samoga uspostavljanja, a moralo se baviti i problemima nedostatka materijala. Vojska i policija bile su opterećene svojim problemima: nedostatkom kadrova, opreme, discipline, motiviranosti, što je poticalo bavljenje kriminalnim djelatnostima koje su u ratnom kontekstu prirodno povezane s vojnom nedisciplinom. Zatvori su nicali posvuda, a jako malo njih bilo je pod nadležnošću Ministarstva pravosuđa. Uza sve te probleme, velika su poteškoća bili sveopće siromaštvo i bijeda, a rat svakako nije bio olakotna okolnost za institucionalizaciju kaznene politike. Što nam to govori o vezi funkcioniranja moći i kaznene politike?

Foucault, koji nam je ponudio teorijski vokabular za tumačenje analiziranoga materijala, kao deklarirani nominalist pisao je da je moć naziv za strategijsku situaciju u nekom društvu. O kakvu se spletu odnosa moći i kazne radi? Preliminarni nalazi upućuju na to da nije riječ o liberalnoj demokraciji s racionalnom penologijom, nego politički strukturiranom kaosu u ratnom stanju. Nije se konstituirala središnja politika suverene moći nego, u okvirima maloga, etnički ekskluzivnoga poretka, koalicija lokalnih moćnika s feudalnim postrojbama. Naša je analiza profilirala poredak koji sam proizvodi zločin difuzno, nad tijelima subjekata, pod upravljanjem političko-ekonomski motiviranih frakcija u okvirima siromaštva i ratne ekonomije. Je li Krajina bila samo razbojnička banda ili politička formacija čije kazne imaju određenu pravilnost i, u veoma širokom smislu, racionalnost? Može li se u tom smislu govoriti o specifičnoj “krajinskoj kaznenosti”?

Naši negativni odgovori na ova pitanja sugerirani analizom odnosa moći i kažnjavanja komplementarni su dosadašnjoj domaćoj društvenoznanstvenoj produkciji o Krajini. Ako se može reći da su, u određenoj ambicioznoj normativnoj perspektivi, pobunjeni krajinski Srbi svoj projekt odcjepljenja od Hr-

⁷⁸ “Iz izvješća o radu SUP-a Knin u 1993. godini” (Križe Gračanin, Radoš, *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995.*, knj. 12, dok. 1).

vatske definirali kao subpolitički – nisu bili motivirani stvaranjem inkluzivne političke zajednice u pravom smislu riječi, nego stvaranjem prostora na kojem će svi Srbi moći biti u jednoj državi⁷⁹ – slična je bila narav kaznene politike, kojoj je međutim u konačnici izmicala i urednost etničkoga kažnjavanja drugih. Vladalo je izvanredno stanje u kojem nije bilo valjane pravne zaštite subjekata. Nesrpsko stanovništvo, i ne samo ono, svedeno je na status *homo sacer*, subjekta izvan zakona izloženog sudbini, nasilju i arbitrarnoj kazni izvan prava, odnosno na “goli život”.⁸⁰ S vremenom se nasilje toliko razmahalo da ničiji život ni vlasništvo nisu bili sigurni. Cijeli projekt pobunjenih Srba zadržao se u zadovoljavanju elementarnih potreba, a bio je daleko od dobrog življenja, mjestimice prizivajući apokaliptične scene iz McCarhtyjeve *Ceste*.

Premda bi temeljitije i metodologijski oprezno analiziranje statistike, uz alternativne naracije, intervjuje i memoaristiku, upotpunilo sliku, uz poziv na suradnju povijesne i političke znanosti i povijesno orijentiranih sociologa i pravnika na istraživanju ovoga predmeta, opći dojam koji smo stekli političkoteorijskom interpretacijom arhivskoga gradiva jest neka vrsta prirodnoga stanja u kojem istovremeno nedostaju kapaciteti za jačanje formalno proklamiranih institucija i dovoljno snažna središnja politička logika koja bi upravljala neformalnim kaznama, koje se stoga s etničkoga čišćenja polagano prebacuju, uvjetno rečeno, na difuzni democid, odnosno destrukciju vlastitoga pučanstva. U tome bi mogao biti jedan od odgovora na pitanje, mimo uvodno prikazanoga teatra postrojavanja i političkih govora, zašto je poredak pao bez ozbiljne obrane. Bio je urušen iznutra, ustvari nekonstituiran kao ozbiljna politička činjenica koju je vrijedilo braniti. Izostao je minimum legitimnosti i dobra života, što je sigurno pouka za sve ostale poretke koji na različitim osnovama dokidaju mogućnost dobra života i postizanja sreće za svoje subjekte služeći se sredstvima kaznene politike ili izbjegavajući ju primijeniti.

Izvori i literatura

Barać, Mladen. “Ustroj i djelovanje pravosuđa Republike Srpske Krajine na području zapadne Slavonije 1992. – 1995.” U: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995. Nositelji, institucije, posljedice*, uredili Ivica Miškulin i Mladen Barać, 183-215. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

Barić, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.

⁷⁹ Žunec, *Goli život*, 515-516.

⁸⁰ *Isto*. Riječ je o opskurnijoj figuri rimskoga prava kojom se kažnjavalo svetogrđe, a počinitelj je postao figura izvan zakona, *homo sacer*. Filolog Giorgio Agamben popularizirao ju je u okvirima političke teorije, a Ozren Žunec upotrijebio za interpretaciju učinaka pobune Srba u Hrvatskoj (*Isto*, 501-550).

Barunčić Pletikosić, Julija; Brigović, Ivan, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 11: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (siječanj – lipanj 1994.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2012.

Bing, Albert. "Put do Erduta: Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994. – 1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja". *Scrinia Slavonica* 7 (2007), br. 1: 371-404.

Brekalo, Miljenko. "Povijesni prikaz i pravni karakter normativnih akata Republike Srpske Krajine". *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33 (2012), br. 2: 551-572.

Bunzel, Cole. "From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State". *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper*, br. 19 (ožujak 2015.). Washington, DC: Brookings Center for Middle East Policy. Pristup ostvaren 16. 8. 2015. <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2015/03/ideology-of-islamic-state-bunzel/the-ideology-of-the-islamic-state.pdf>.

"Dok očevi piju, majke su tužne i usamljene". *Novosti, on-line* izdanje, br. 659, 4. 8. 2012. Pristup ostvaren 29. 12. 2016. <http://arhiva.portalnovosti.com/2012/08/dok-ocevi-piju-majke-su-tuzne-i-usamljene>.

"DRAGA PILIČARKA 'Djeci govore da sam pištolj nosila u grudnjaku i ubijala, a ja bila mrtva pijana'". *Jutarnji list* (Zagreb), *on-line* izdanje, 26. 10. 2014. Pristup ostvaren 29. 12. 2016. <http://www.jutarnji.hr/-u-karlovcu-plase-djecu-pricama-o-meni--govore-da-sam-u-grudnjaku-nosila-pistolj-i-ubijala--to-je-laz--bila-sam-mrtva-pijana--a-evicu-i-josipa-ubio-je-moj-muz-/1230880>.

Durkheim, Émile. *Deux lois de l'évolution pénale* (2002/¹1899-1900). Pristup ostvaren 4. 4. 2017. http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/annee_sociologique/an_socio_3/evolution_penale.html.

Foucault, Michel. *Surveiller et punir: naissance de la prison*. Pariz: Gallimard, 1975.

Holjevac Tuković, Ana; Ružić, Slaven, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 14: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1994.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2013.

Hrvatski državni arhiv, Vjesnik, Vjesnikova novinska dokumentacija.

Huljev, Željko. "Ekskluzivno i nikad objavljeno: Krajiški pučisti 1993. bili su spremni Milu Martića izručiti Hrvatskoj". *Braniteljski portal*, 31. 7. 2013. Pristup ostvaren 31. 12. 2016. <http://www.braniteljski-portal.hr/Novosti/HRVATSKA/Ekskluzivno-i-nikad-objavljeno-Krajiski-pucisti-1993.-bili-su-spremni-Milu-Martica-izruciti-Hrvatskoj>.

"Intelektualci republike srpske krajine – Mile Martić sa 21. korpusom srao krajine". YouTube, objavio korisnik: idiocracy forever, 20. 1. 2016. Pristup ostvaren 27. 12. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=OJryRMUXPlw>.

Kosnica, Ivan. "Uredbe iz nužde predsjednika Republike Hrvatske iz 1991-1992." *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 61 (2011), br. 1: 149-179.

Krivični zakon Republike Srpske Krajine. *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine* 4 (1992).

Križe Gračanin, Željka; Radoš, Ivan, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 12: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2012.

Kurtović, Anita. "Pomilovanje u kaznenom pravosuđu (u povodu novoga Zakona o pomilovanju)". *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 10 (2003), br. 2: 479-511.

M., D. "40 Srba optuženo za mučenja i ubojstva u kninskom zatvoru". *Index.hr*, 12. 5. 2016. Pristup ostvaren 29. 12. 2016. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/40-srba-optuzeno-za-mucenja-i-ubojstva-u-kninskom-zatvoru/892932.aspx>.

Marijan, Davor. *Slom Titove armije. JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008.

Martinčić Jerčić, Natko; Štefančić, Domagoj, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 13: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (srpanj – prosinac 1994.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2013.

Petković, Krešimir. *Država i zločin. Politika i nasilje u Hrvatskoj 1990. – 2012.* Zagreb: Disput, 2013.

Radošić, Vlado. *Pakao srpskog logora Stara Gradiška 1991. godine.* Nova Gradiška: Udruga specijalne policije iz Domovinskog rata "Zebre", 2012.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 1: *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija Oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990. – 1991.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 2: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. – 1991.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 3: *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija Oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (siječanj – lipanj 1992.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 4: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1992.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 5: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (srpanj – prosinac 1992.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.

Rupić, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 6: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1992.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.

Rupić, Mate; Maras Kraljević, Josipa, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 9: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (srpanj – prosinac 1993.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.

Rupić, Mate; Ružić, Slaven, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 10: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1993.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

Rupić, Mate; Sekula, Janja, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 8: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1993.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.

Rupić, Mate; Vučur, Ilija, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knjiga 7: *Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (siječanj – lipanj 1993.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.

Rusche, Georg; Kirchheimer, Otto. *Punishment and Social Structure*. New Brunswick; London: Transaction, 2003/¹1939.

Sekula, Janja, "Ustroj i djelovanje Sekretarijata unutarnjih poslova Okučani". U: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995. Nositelji, institucije, posljedice*, uredili Ivica Miškulin i Mladen Barać, 135-161. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

Spierenburg, Pieter. *The Spectacle of Suffering*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Stara Gradiška Prison. Tranzicijska pravda. Pristup ostvaren 31. 12. 2016. <http://www.tranzicijska-pravda.org/wp-content/uploads/2015/11/Stara-Gradi%C5%A1ka-Prison.pdf>.

"U Kninu su mojega oca osudili na doživotni zatvor zbog veleizdaje, a mene na smrt vješanjem". *Jutarnji list* (Zagreb), on-line izdanje, 8. 5. 2016. Pristup ostvaren 29. 12. 2016. <http://www.jutarnji.hr/kultura/u-kninu-su-mojega-oca-osudili-na-doživotni-zatvor-zbog-veleizdaje-a-mene-na-smrt-vješanjem/3729907>.

Ustav Republike Srpske. *Službeni glasnik Republike Srpske* 21 (1992) (posljednje izmjene 117 /2005/).

Ustav Republike Srpske Krajine. *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine* 1 (1992).

Uzelac, Alan. "Hrvatsko pravosuđe u devedesetima: od državne nezavisnosti do institucionalne krize". *Politička misao* 38 (2001), br. 2: 3-41.

"Vidovdanska smotra 1995. – Slunj Republika Srpska Krajina". YouTube, objavio korisnik: delija, 9. 11. 2012. Pristup ostvaren 27. 12. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=fMsHr5jIFsQ>.

"Zapadna Slavonija – Milan Martić". YouTube, objavio korisnik: "Misija Antifašizam", 4. 8. 2016. Pristup ostvaren 27. 12. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=R3vzVpIQa50>.

Žunec, Ozren. *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, sv. I-II. Zagreb: Demetra, 2007.

SUMMARY

PUNISHMENT IN THE SERBIAN KRAJINA: A CONTRIBUTION TO RESEARCH ON THE HISTORY AND POLITICAL POWER AND PUNISHMENT ON CROATIAN TERRITORY 1991 – 1995

Starting from the political science definition of penal policy as the administering of punishment on subjects related to political power and the organization of the state order, this work seeks to provide a contribution to the reconstruction of organized violence and punishment linked to the apparatus of coercion and crimes on the territory of the Republic of Serbian Krajina, a political order established by rebel Serbs in Croatia in the period between 1991 and 1995. The work has two primary functions, historiographical and that of political science. In addition to the analysis of the regulatory and institutional frameworks that were supposed to govern the criminal justice system, this paper empirically reconstructs the work of formal and informal institutions of the Krajina's penal policy and its "rhythm of crime" on the basis of published sources. The obtained discursive data is interpreted in terms of political theory in order to reconstruct a picture of the relationship between political order and punishment in the observed space and time. Instead of controlling violence and implementing rational punishment, the political order, by its instability and production of political violence, further undermined the loyalty of the population subjected to it.

Key words: Republic of Serbian Krajina; institutions; political power; violence; penal policy; legitimacy.